

Uluslararası Ceza Mahkemesi'nin Roma Statüsü'ne Taraf Olmayan Devletlerin Vatandaşları Bakımından Yargı Yetkisi: Vladimir Putin Davası^(*)

Jurisdiction of the International Criminal Court over Nationals of Non-States Parties to the Rome Statute: The Case of Vladimir Putin

Dr. Öğr. Üyesi Bilge ERSON ASAR^(**)

Öz:

17 Mart 2023 tarihinde Uluslararası Ceza Mahkemesi (UCM) tarafından, Rusya Federasyonu Devlet Başkanı Vladimir Putin ve Başkanlık Çocuk Hakları Komiseri Maria Lvova-Belova hakkında tutuklama emri çıkartılması üzerine, uzun zamandır tartışılan Roma Statüsü'ne taraf olmayan devletlerin vatandaşları üzerinde UCM'nin yargı yetkisini kullanması meselesi, hele ki bu yetki görevde bir devlet başkanı üzerinde kullanılmak istenince, tekrar alevlenmiştir. Görevde oldukları sürece her türlü eylem ve işlemleri bakımından yargı bağımsızlığına sahip olan devlet başkanlarının yargılanabilecekleri tek yer yetkili bir uluslararası ceza mahkemesi olabilir. Ancak bir uluslararası ceza mahkemesi, yargılama yetkisine sahip olsa bile, bu yargılamayı gerçekleştirmek o kadar kolay mıdır? Politika ile hukukun; devletlerin çıkarları ile hak ve yükümlülüklerinin, adalet bulma arayışı ile güç yarışının birbirine karıştığı konulardan biri olan bu mesele, iş Putin gibi Birleşmiş Milletler Güvenlik Konseyi'nin (BMGÜK) daimi üyelerinden olan bir devletin, 20 yılı aşkın süredir başındaki kişinin yargılamasına gelince, daha büyük handikaplar yaratmaktadır. Bu çalışma, Mahkeme'de UCM Statüsü'ne (Roma Statüsü) taraf olmayan bir devletin görevdeki başkanının yargılanması ve Roma Statüsü'ne taraf devletlerin UCM ile iş birliği yükümlülüklerinin önünde uluslararası hukukta kabul edilen bağımsızlıkların bir engel teşkil edip etmeyeceğini ele almaktadır.

Anahtar Kelimeler:

Uluslararası Ceza Mahkemesi, Yargı Bağımsızlığı, Putin, Devlet Başkanı, Yargı Yetkisi, Güvenlik Konseyi, Rusya, Roma Statüsü, Ömer El Beşir.

^(*) Makale hakem denetiminden geçmiştir.

Makale geliş tarihi: 20.11.2023 - Makale kabul tarihi: 24.11.2023.

^(**) MEF Üniversitesi, Hukuk Fakültesi, Milletlerarası Hukuk Anabilim Dalı, Öğretim Üyesi / İstanbul - Türkiye,

E-posta: ersonb@mef.edu.tr,

Orcid No: <https://orcid.org/0000-0002-8483-2925>.

Abstract:

On 17 March 2023, the International Criminal Court (ICC) issued arrest warrants against President Vladimir Putin of the Russian Federation and Presidential Commissioner for the Rights of the Child Maria Lvova-Belova, reigniting the long-standing debate on the ICC's jurisdiction over nationals of states that are not parties to the Rome Statute, especially when this jurisdiction is intended to be exercised over a sitting head of state. A competent international criminal court may be the only place where heads of state, who enjoy immunity from prosecution for all their acts and transactions while in office, can be tried. But even if an international criminal court has jurisdiction, is it that easy to carry out such a trial? This is one of those issues where politics and law, the interests of states and their rights and obligations, the pursuit of justice and the competition for power are intertwined, and when it comes to the prosecution of a person such as Putin, who has been ruling a permanent member state of the UNSC for over two decades becomes more challenging. This study examines whether immunities recognized under international law would constitute a bar to the jurisdiction of the Court to try the incumbent Head of State that is not a party to the ICC Statute (Rome Statute) and to the obligations of states party to the Rome Statute to cooperate with the ICC.

Keywords:

International Criminal Court, Immunity, Putin, Head of State, Jurisdiction, Security Council, Russia, Rome Statute, Omar El Bashir.

GİRİŞ

Rusya'nın Kasım 2013'ten beri kriz halinde olduğu komşusu Ukrayna'ya 24 Şubat 2022'de saldırması, tüm dünyada büyük şok yarattı. Devletlerin bu saldırıya verdikleri tepkilerden biri de, Roma Statüsü'ne taraf devletlerin UCM'nin yetkisini tetiklemeye yönelik başvuruları oldu. Bunu yapabilmelerini sağlayan şey ise, Ukrayna'nın ülkesinde gerçekleşen olayların UCM'nin yetkisine girmesiydi. Ukrayna, Roma Statüsü'ne taraf bir devlet olmamakla birlikte, Statü'nün 12/3 maddesi uyarınca, topraklarında meydana geldiği iddia edilen Roma Statüsü kapsamındaki suçlar konusunda Mahkeme'nin yargı yetkisini kabul ettiğine ilişkin iki bildirimde bulunmuştur. Ukrayna Hükümeti tarafından 9 Nisan 2014 tarihinde yapılan ilk bildirimde, 21 Kasım 2013 ile 22 Şubat 2014 tarihleri arasında Ukrayna topraklarında işlendiği iddia edilen suçlarla ilgili olarak UCM'nin yargı yetkisi kabul edilmiştir¹. 8 Nisan 2015'teki ikinci bildirimde ise Ukrayna, bu süreyi 20 Şubat 2014 tarihinden itibaren Ukrayna topraklarında işlendiği iddia edilen suçları kapsayacak şekil-

¹ "Declaration Ukraine on the Recognition Jurisdiction (09 April 2014)", <https://www.icc-cpi.int/sites/default/files/itemsDocuments/997/declarationRecognitionJurisdiction09-04-2014.pdf>, (Erişim Tarihi: 23 Ekim 2023).

de ucu açık olarak uzatmıştır². Böylece Mahkeme, Ukrayna'daki durum bağlamında 21 Kasım 2013'ten bu yana işlendiği iddia edilen suçlar bakımından yetkili kılınmıştır.

28 Şubat 2022 tarihinde UCM Savcısı, Ukrayna'daki durumla ilgili olarak, Ofis'in ön incelemesinden kaynaklanan önceki sonuçlarına dayanarak ve Mahkeme'nin yargı yetkisine girdiği iddia edilen yeni suçları kapsayacak şekilde bir soruşturma başlatmak için yetki isteyeceğini duyurmuştur³. 1 Mart 2022 tarihinde Ofis, Litvanya Cumhuriyeti'nden bir taraf devlet başvurusu almıştır. 2 Mart 2022 tarihinde, buna 39 devlet de ortak başvuruyla katılmışlardır⁴. 2 Mart 2022 tarihinde Savcı, alınan başvurular temelinde Ukrayna'daki durumla ilgili bir soruşturma başlattığını duyurmuştur⁵. Bu başvurularla verilen genel yargı yetkisine uygun olarak ve soruşturmanın odağına hanel getirmeksizin, durumun kapsamı, 21 Kasım 2013 tarihinden itibaren herhangi bir kişi tarafından Ukrayna topraklarının herhangi bir yerinde işlenen geçmiş ve mevcut tüm savaş suçları, insanlığa karşı suçlar veya soykırım iddialarını kapsamaktadır⁶.

² "Declaration of Ukraine on Expanding the Jurisdiction of ICC on an Open-Ending Basis (08 April 2015)", https://www.icc-cpi.int/sites/default/files/iccdocs/other/Ukraine_Art_12-3_declaration_08092015.pdf#search=ukraine, (Erişim Tarihi: 23 Ekim 2023).

³ "Statement of ICC Prosecutor, Karim A.A. Khan QC, on the Situation in Ukraine: 'I Have Decided to Proceed with Opening an Investigation.' | International Criminal Court", <https://www.icc-cpi.int/news/statement-icc-prosecutor-karim-aa-khan-qc-situation-ukraine-i-have-decided-proceed-opening>, (Erişim Tarihi: 16 Kasım 2023).

⁴ Bu devletler şunlardır: Arnavutluk, Avustralya, Avusturya, Belçika, Bulgaristan, Kanada, Kolombiya Cumhuriyeti, Kosta Rika, Hırvatistan, Kıbrıs, Çek, Danimarka, Estonya, Finlandiya, Fransa Cumhuriyeti, Gürcistan, Federal Almanya, Yunanistan, Macaristan, İzlanda, İrlanda, İtalya, Letonya, Lihtenştayn, Lüksemburg, Malta, Yeni Zelanda, Norveç, Hollanda, Polonya, Portekiz, Romanya, Slovak, Slovenya, İspanya, İsveç, İsviçre, Büyük Britanya ve Kuzey İrlanda. 11 Mart 2022 tarihinde, Japonya ve Kuzey Makedonya başvurularını iletilmişlerdir. "Statement of ICC Prosecutor, Karim A.A. Khan QC, on the Situation in Ukraine: Additional Referrals from Japan and North Macedonia; Contact Portal Launched for Provision of Information | International Criminal Court", <https://www.icc-cpi.int/news/statement-icc-prosecutor-karim-aa-khan-qc-situation-ukraine-additional-referrals-japan-and>, (Erişim Tarihi: 16 Kasım 2023). 21 Mart 2022'de Karadağ ve 1 Nisan 2022'de Şili taraf devlet başvurusu grubuna katılmıştır. "Ukraine | International Criminal Court", <https://www.icc-cpi.int/situations/ukraine>, (Erişim Tarihi: 13 Kasım 2023).

⁵ "Statement of ICC Prosecutor, Karim A.A. Khan QC, on the Situation in Ukraine: Receipt of Referrals from 39 States Parties and the Opening of an Investigation | International Criminal Court", <https://www.icc-cpi.int/news/statement-icc-prosecutor-karim-aa-khan-qc-situation-ukraine-receipt-referrals-39-states>, (Erişim Tarihi: 16 Kasım 2023).

⁶ "Situation in Ukraine: ICC Judges Issue Arrest Warrants against Vladimir Vladimirovich Putin and Maria Alekseyevna Lvova-Belova | International Criminal Court", <https://www.icc-cpi.int/news/situation-ukraine-icc-judges-issue-arrest-warrants-against-vladimir-vladimirovich-putin-and>, (Erişim Tarihi: 10 Kasım 2023).

Savcılığın 22 Şubat 2023 tarihli başvurularına dayanarak, Ön Soruşturma Dairesi II (ÖSD), Ukrayna'daki durum bağlamında Rusya Federasyonu Devlet Başkanı Vladimir Vladimirovich Putin ve Rusya Federasyonu Devlet Başkanlığı Ofisi Çocuk Hakları Komiseri Maria Alekseyevna Lvova-Belova⁷ hakkında çocukların yasadışı sınır dışı edilmesi ve Ukraynalı çocukların Ukrayna'nın işgal altındaki topraklarından Rusya'ya yasadışı transferi⁸ yoluyla Roma Statüsü madde 8(2)(a)(vii) ve 8(2)(b)(viii) uyarınca savaş suçlarından sorumlu olduğuna inanmak için makul gerekçeler olduğuna karar vererek, 17 Mart 2023 tarihinde tutuklama emri çıkartmıştır⁹. Putin'in üzerine atılı suçlar açısından sorumluluğu hem bireysel cezai sorumluluk hem de üstün sorumluluğu kapsamında belirlenmiştir¹⁰.

Rusya, UCM'nin yargı yetkisini herhangi bir yolla kabul etmemiş olduğundan Rusya'nın BM temsilcisi kararı hukuken hükümsüz ve geçersiz olarak nitelendirmiştir¹¹. Dahası, Rusya'da bu kararı veren UCM Savcısı Karim Khan ve üç Mahkeme yargıcı hakkında ceza davası açıldığı ve ardından da UCM savcısı hakkında tutuklama kararı çıkartıldığı haberlere yansımıştır¹². Eylül 2023'te de UCM'nin Başkanı, yardımcısı ve yargıçlarından biri hakkında Rusya tarafından tutuklama emri çıkartılmıştır¹³. Ayrıca Duma'da Rusya'nın çıkarlarını koruyan suçlara bağışıklık sağlayan bir yasa kabul

⁷ Bu çalışma, yalnızca Vladimir Putin'in UCM önünde yargılanmasına ilişkin ortaya çıkan sorunları içermektedir. Bu nedenle Maria Alekseyevna Lvova-Belova ile ilgili konular çalışmanın dışında bırakılmıştır.

⁸ Maria Alekseyevna Lvova-Belova'nın kendisinin de 15 yaşında bir erkek çocuk evlat edindiği, Şubat ayında Vladimir Putin ile yaptığı görüşmeye ilişkin Kremlin'de yayınlanan bir raporda ortaya çıkmıştır. "Meeting with Commissioner for Children's Rights Maria Lvova-Belova", <http://en.kremlin.ru/events/president/news/70524>, (Erişim Tarihi: 16 Kasım 2023).

⁹ "Situation in Ukraine: ICC Judges Issue Arrest Warrants against Vladimir Vladimirovich Putin and Maria Alekseyevna Lvova-Belova | International Criminal Court".

¹⁰ Üstün sorumluluğu bakımından suçlanan ilk devlet başkanı olduğunu da belirtelim.

¹¹ "Statement by Permanent Representative Vassily Nebenzia at UNSC briefing on humanitarian situation in Ukraine", https://russiaun.ru/en/news/170323_n, (Erişim Tarihi: 22 Ekim 2023).

¹² ROTH, Andrew, "Russia Issues Arrest Order for British ICC Prosecutor after Putin Warrant", <https://www.theguardian.com/law/2023/may/19/russia-arrest-order-international-criminal-court-prosecutor-karim-khan>, (Erişim Tarihi: 22 Mayıs 2023).

¹³ "International Criminal Court: Russia Urged to Withdraw Arrest Warrants for Judges | UN News", <https://news.un.org/en/story/2023/10/1142287>, (Erişim Tarihi: 07 Kasım 2023). Bu haberi izleyen günlerde Rusya, tutuklama müzekkeresini çıkartan bir yargıcı daha arananlar listesine katmıştır. Böylece Rusya tarafından Savcı Karim Khan, Başkan Piotr Hofmanski, Başkan Yardımcısı Luz del Carmen Ibanez Carranza ve yargıçlar Rosario Aytala ve Tomoko Akane'ye ek olarak Bertram Schmitt hakkında da tutuklama kararı çıkartılmıştır. "Russia places another

edilmiştir¹⁴. Başından beri taşların karşılıklı biçimde ileri sürüldüğü Rusya-Ukrayna arasındaki uyumsuzluğun batı cephesindeki son hamlelerinden olan UCM'nin tutuklama kararı, başarıyla sonuçlanacağı şüpheli olmakla birlikte, çocukların bir savaş ganimeti olarak görülmemesine yönelik bir mesajı da içinde barındırması yönüyle önemli bir adım olarak addedilmektedir¹⁵.

Mahkeme'nin Putin hakkında çıkarttığı tutuklama kararının düşündürdüklerini şöyle bir örnek kuş bakışı olarak görmemize yardımcı olacaktır: Düşünün ki on devlet bir araya gelmiş ve bir andlaşma yapmışlar; bu andlaşma neticesinde ülkelerinde işlenen veya vatandaşları tarafından ülke dışında işlenen uluslararası suçları yargılamak üzere uluslararası bir mahkeme kurulmasını öngörmüşler; bu mahkemenin detaylı hükümler içeren kurucu andlaşması resmi sıfatı konu dışı bırakan dolayısıyla bağımsızlığı yok sayan hükümler içermekteymiş; sonra günün birinde bu devletlerin biriyle komşusu arasında savaş çıkmış; uluslararası suçlar işlenmiş. Bu durumda kurdukları mahkeme, andlaşmaya taraf olmayan devletin vatandaşlarını yargılayabilir mi? Peki işlenen suçlarla, bireysel cezai sorumluluğu ilişkilendirildiğinde bu mahkeme, komşu devletin başkanını yargılayabilir mi? Mahkemenin komşu devlet başkanı ile ilgili tutuklama emri çıkarttığını varsayalım. Andlaşma tarafı devletler, komşu devlet başkanını uluslararası hukukta yerleşik kabul edilen kişisel bağımsızlığına rağmen tutuklayıp mahkemeye teslim etme yükümlülüğü altında olurlar mı? Andlaşmayı yapan devlet sayısı 2 olsaydı verilecek cevap değişir miydi? Peki sayı 123 olduğunda farklı bir cevap verilebilir mi?

İşte bu tutuklama kararının ortaya çıkardığı temel bir hukuki soru ve bu soruyu cevaplayabilmek için çözümlenmesi gereken alt sorunlar bulunmaktadır. Buradaki temel soru şudur: uluslararası hukukta Roma Statüsü'ne taraf bir devletin, üçüncü bir devletin¹⁶ devlet başkanını UCM'nin tutuklama kararına istinaden tutuklayarak UCM'ye teslim etme yükümlülüğü var mıdır? Bu soru altında dört ko-

ICC official on its wanted list -TASS | Reuters", <https://www.reuters.com/world/europe/russia-places-another-icc-official-its-wanted-list-tass-2023-11-07/>, (Erişim Tarihi: 12 Kasım 2023).

¹⁴ LOKHMUTOV, Aleks, "Russia Grants Immunity for Crimes Committed in State's Interests | Human Rights Watch", <https://www.hrw.org/news/2023/07/24/russia-grants-immunity-crimes-committed-states-interests>, (Erişim Tarihi: 17 Kasım 2023).

¹⁵ VASILIEV, Sergey, "The International Criminal Court Goes All-in: What Now?", **EJIL: Talk!**, <https://www.ejiltalk.org/the-international-criminal-court-goes-all-in-what-now/>, (Erişim Tarihi: 24 Mayıs 2023).

¹⁶ Çalışmada "üçüncü devlet" ifadesi, Mahkeme'nin yargılama yetkisini tanımayan devlet anlamında kullanılmıştır.

nunun çözümlenmesini gerektirmektedir. Birincisi UCM'nin üçüncü devletlerin vatandaşları üzerinde yargılama yetkisi bulunur mu? İkincisi devlet başkanlarının UCM nezdinde bağımsızlıkları var mıdır? Üçüncüsü devletlerin iş birliği konusuna ilişkindir. Taraf devletler, mahkemenin üçüncü devletlerin vatandaşları hakkında aldığı tutuklama kararını uygulamakla yükümlü müdür? Dördüncü ise bir önceki sorunun ikinci soruyla olan ilişkisi bağlamında ortaya çıkar. Şayet taraf devletler tutuklama ve teslim etme yönünde bir iş birliği yükümlülüğü altında iseler, bu yükümlülük üçüncü devletlerin başkanlarının bağımsızlığına saygı yükümlülüğü ile çatıştığında o devlet hangi yükümlülüğünü yerine getirecektir?

Bu çalışma, UCM'nin Putin'i yargılaması konusuna ilişkin olarak ortaya çıkan bu hukuki meseleleri ele almaktadır. Ukrayna da tıpkı Rusya gibi, Roma Statüsü'ne taraf bir devlet değildir ancak bildirim yoluyla UCM'nin yetkisini tanımıştır. Peki Rusya'nın ne böyle bir bildirimini bulunması ne de diğer yollarla yargı yetkisinin tanınmış olması karşısında UCM yetkisini etkin biçimde kullanabilecek midir?

Çalışmada ilk olarak UCM'ye yargı yetkisinin varlığı ve yetkinin tetiklenmesi ele alınacaktır. Ardından devlet başkanlarının yargı bağımsızlığı konusunda Roma Statüsü'nün öngördüğü kurallar değerlendirilecektir. Sonrasında taraf devletlerin Mahkeme'nin aldığı tutuklama kararı neticesinde Mahkeme ile iş birliği yükümlülüğü konusuna girilecektir. Bu kısımda önce iş birliği yükümlülüğü genel hatlarıyla ele alındıktan sonra üçüncü bir devletin devlet başkanına yönelmiş bir tutuklama kararının taraf devletlerin iş birliği yükümlülüğü ile yargı bağımsızlığına saygı arasında çıkan çatışmanın nasıl çözüleceği incelenecektir. Tüm bunlar yapılırken, Sudan Eski Devlet Başkanı Ömer El Beşir'in Mahkeme önündeki süreçlerine değinilerek bir çıkarımlarda bulunulacaktır.

I. UCM'NİN YARGILAMA YETKİSİ VE ÜÇÜNCÜ DEVLETLER

Her uluslararası mahkemenin yer bakımından (*ratione loci*), zaman bakımından (*ratione temporis*), kişi bakımından (*ratione personae*) ve konu bakımından (*ratione materiae*) olmak üzere farklı yönlerden yetkisi bulunmaktadır. Uluslararası mahkeme, bunların her biri bakımından yetkili olduğunu tespit ettikten sonra önüne getirilen bir uyuşmazlığı ele alabilir. UCM için de durum böyledir¹⁷. Öte yandan, bu yönlerin ele alınabilmesi için ön koşul

¹⁷ UCM'nin yer bakımından yetkisi, taraf devletlerin ülkesi ile kendilerine tescilli hava ve deniz araçlarında işlenen suçları kapsar (m.12/2a). Zaman bakımından yetkisinin sınırı Roma

olarak Mahkeme'nin yargılama yetkisinin doğması gereklidir. Bir uluslararası mahkemenin yargılama yetkisinin doğabilmesinin ön koşulu, "tanınma" olarak da ifade edebileceğimiz bir işlemin yapılmasıdır. Bu, kimi zaman mahkemenin kurucu andlaşmasına taraf olmakla "otomatik" olarak gerçekleşebildiği gibi; kimi zaman kurucu andlaşmaya taraf olmayan devletler açısından ad hoc yetkilendirme yoluyla olabilir.

Mahkemenin yetkisinin doğması ile yetkinin tetiklenmesi birbirinden farklıdır. Çünkü yetkinin doğması, mahkemenin bir olayı ele alabilmesi için ön koşulun sağlanıp sağlanmadığıyla ilgilidir. Yetkinin tetiklenmesi ise, ön koşul sağlandıktan sonra belli bir uyuşmazlığın, harekete geçmesini sağlamak için mahkemenin önüne getirilmesini gerektirir. Örneğin UCM'nin yetkisinin doğması, yetkisinin tanınmasına bağlıdır. Şimdi UCM'nin yargılama yetkisi ve yetkinin tetiklenmesi durumlarına kısaca değinelim. Buradaki temel amacımız, üçüncü devletlerin UCM ile ilişkisini temellendirmektir.

A. UCM'nin Yargılama Yetkisi

UCM'nin tamamlayıcılık ilkesine dayanan¹⁸ yargılama yetkisinin doğabilmesi konusundaki *temel yetki kuralı* Roma Statüsü'ne taraf olunmasıdır. Statü'ye taraf bir devlet açısından yükümlülükler, olayın ülkesinde gerçek-

Statüsü'nün yürürlüğe girdiği tarih olan 1 Temmuz 2002'den sonra işlenen uluslararası suçlardır. Mahkeme'nin Statüsü'nü daha sonraki tarihte onaylayan devletler için zaman bakımından yetki ise, aksi kendilerince öngörülmediği müddetçe, Statü'ye taraf olunan tarihten sonraki suçlar için geçerlidir (m.11). Mahkeme'nin kişi yönünden yetkisi, 18 yaşını doldurmuş gerçek kişilere ilişkindir (m.26). Aşağıda ayrıntılı biçimde ele alındığı gibi, failin resmi statüsünün veya işgal ettiği makamın niteliğinin sorumluluğunu ortadan kaldırmayacağı veya azaltmayacağı da hükme bağlanmıştır (m.27). Son olarak Mahkeme'nin konu bakımından yetkisi ise, soykırım suçu, insanlığa karşı suçlar, savaş suçları, ve saldırı suçu ile sınırlıdır (m.5).

¹⁸ Bu ilke, UCM'nin asli yetkiye sahip olmadığını niteler. Statü'nün önsözünün 10. Paragrafında ve m.1 ve m.17'de ele alındığı üzere ilgili ulusal yargı merciinin bir suçla ilgili yetkisi asli ve esastır. Yargılama konusunda isteksiz veya muktedir olmamaları durumu dışında, ulusal makamların yetkilerine üstünlük sağlanmasıyla, suçların cezasız kalmaması mantığına uygun biçimde UCM'nin bir nevi eksiklik giderici işlev yürüttüğü söylenebilir. TEZCAN, Durmuş / ERDEM, Mustafa Ruhan / ÖNOK, Rıfat Murat, **Uluslararası Ceza Hukuku**, 6. bs, Seçkin Yayıncılık, 2021, s. 371; KLEFFNER Jann K., "The Impact of Complementarity on National Implementation of Substantive International Criminal Law", **Journal of International Criminal Justice**, C. 1, S. 1, 2003, s. 109; TOKDEMİR, Sercan, "The Jurisdiction of International Criminal Court: A Critical Legal Scrutiny on the Principle of Complementarity Adopted in the Rome Statue", **Hacettepe Hukuk Fakültesi Dergisi**, C. 13, S. 1, 2023, s. 119; ÖNER, Mehmet Zülfü, "The Principle of 'Complementarity' In International Criminal Law", **Yeditepe Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi**, C. 18, S. 1, 2021, s. 294.

leşmesinin yanında diğer devletlerde işlenen uluslararası suçlar bakımından, mahkemeye yardım etme biçiminde de ortaya çıkmaktadır. Bununla birlikte UCM'nin yetkisi, Statü'ye taraf olmakla sınırlandırılmamıştır.

Temel yetkinin ilk istisnası, Roma Statüsü'ne taraf olmayan bir devletin, 12/3 hükmü¹⁹ çerçevesinde ülkesinde veya hava veya deniz araçlarında²⁰ gerçekleşen bir durumla²¹ ilgili UCM'nin yargı yetkisini kabul etmesidir. Buna *ad hoc* kabul de denilebilir. Bu kabul, ülkesinde işlenen suçlara ilişkin olduğundan, üçüncü devlet vatandaşları da ilgili suç(lar) bakımından şüpheli olmaları halinde UCM'nin yetkisine tabi olacaklardır. Devlet egemenliğinin bir yansıması olarak ülkesellik ilkesinin yani bir devletin kendi ülkesi üzerinde münhasıran yetkili olmasının bir sonucu olarak bir devletin, ülkesinde işlenen suçlarla ilgili yargılama yapabileceği kabul edilirken; bu yetkiyi uluslararası andlaşmalar yoluyla devretmesi de yine devlet egemenliğinin bir parçası olarak görülmektedir. İşte 12/2a hükmü bakımından ülkesellik ilkesi ile yargı yetkisine sahip devlet, bu yetkisini Roma Statüsü'ne taraf olmak yoluyla UCM'ye devretmiş kabul edilmektedir²². Böyle bir durumda Statü'ye taraf olmayan devletlerin vatandaşlarının UCM'ye taraf devletlerin ülkesinde işlenen bir suçla itham edilmeleri halinde, bu kişiler üzerinde taraf devletlerin ülkesel cezai yargı yetkisine sahip oldukları kabul edilmekte ve bu yetki UCM'ye devredilmiş olmaktadır. Bu konuda vatandaşlık devletinin rızası da aranmamaktadır²³.

¹⁹ Roma Statüsü m.12/3: “*Bu Statüye taraf olmayan devletin 2. paragrafa göre kabulü aranıyorsa, o devlet Mahkeme Yazı İşleri Dairesi'ne sunacağı bir beyanla suç konusu olayla ilgili olarak, Mahkemenin yargı yetkisini kabul edebilir. Kabul eden devlet 9. Bölüm'e uygun olarak erteleme ya da istisna olmaksızın Mahkeme ile işbirliği yapacaktır.*”

²⁰ Hava ve deniz araçlarında işlenen suçlar bakımından devlet, bayrak devleti veya tescil devleti sıfatıyla yetki kullanmaktadır. Bu açıdan kullanılan yetki ülkesel yetkinin bir uzantısı olarak kabul edilmektedir.

²¹ Burada “belli bir olay” ya da “belli kişiler” yerine “durum (*situation*)” kavramının kullanılmasının temel amacı, birden fazla eylem ve fail söz konusu olduğunda, Mahkeme'nin yargılama yetkisini bir fiil veya bir fail ile sınırlamadan meseleyi geniş biçimde ele almasını sağlamak ve belli kişilerin haksız yere itham edilmesinin önüne geçmektir. Benzer bir ifade m.13 çerçevesinde BMGÜK'ün havalesinde de aynı maksatla kullanılmıştır. Bkz. TEZCAN / ERDEM / ÖNOK, **Uluslararası Ceza Hukuku**, ss. 388-89; HALATÇI Ülkü, “Uluslararası Ceza Mahkemesi'nin Yargı Yetkisini Kullanabilmesinin Ön Kosulları”, **Uluslararası Hukuk ve Politika**, C. 1, S. 3, 2005, s. 73.

²² HALATÇI, “Uluslararası Ceza Mahkemesi'nin Yargı Yetkisini Kullanabilmesinin Ön Kosulları”, s. 69 vd.

²³ AKANDE, Dapo, “The Jurisdiction of the International Criminal Court over Nationals of Non-Parties: Legal Basis and Limits”, **Journal of International Criminal Justice**, C. 1, S. 3, 2003,

İkinci istisna ise taraf olmayan bir devletin, vatandaşının işlediği suçla ilgili olarak yargı yetkisinin tanınmasıdır²⁴. Bu durum vatandaşlık devletinin rızasına dayandığından, ilgili devletin böyle bir yargılamaya rızasının varlığı esastır.

B. UCM'nin Yargı Yetkisinin Tetiklenmesi

UCM'nin Statü'nün 5. maddesinde yer alan savaş suçları, soykırım ve insanlığa karşı suçlar ile ilgili yargı yetkisinin tetiklenmesi 4 şekilde gerçekleşir. Birincisi Statü'ye taraf olan devletin yaptığı *taraf devlet başvurusudur*. Taraf devlet başvurusu, Roma Statüsü'nü onaylayan herhangi bir devletin işlendiği iddia edilen suçları UCM Savcısı'na iletmesidir. Başvuru, suçun ya başvuru yapan taraf devletin ülkesinde veya başka bir taraf devletin ülkesinde işlenmesi ya da durumu UCM'ye havale eden taraf devletin vatandaşı veya başka bir taraf devletin vatandaşı tarafından işlenmesi iddiasına dayanmalıdır. UCM'nin yetkisinin vatandaşlık unsuru bağlamında yalnızca faile göre şahsılık ilkesinin esas alındığı görülmektedir²⁵. Taraf bir devletin vatandaşı olan failin ise taraf olmayan bir devletin ülkesinde Statü kapsamındaki bir suçu işlemesi halinde, Mahkeme yine de yetkilidir²⁶. Bu yetki türü Roma Statüsü'nün 13/1a ve 14. maddesinde düzenlenmektedir²⁷. Taraf devlet başvurusunun sınırlayıcı bir niteliğinin olmadığı; olayla bağlantısı olsun olmasın tüm taraf

s. 621. HAYE, Eve La, "The Jurisdiction of the International Criminal Court: Controversies over the Preconditions for Exercising its Jurisdiction", **Netherlands International Law Review**, C. 46, S. 1, 1999, s. 12. ABD'nin görüşmeler sırasında hem ülke devletinin hem de vatandaşlık devletinin Statü'yü kabul etme şartını kabul ettirme çabası sonuç vermemiş ve Statü'de ABD'nin savunduğundan çok daha geniş bir yargı yetkisi anlayışı benimsenmiştir. ÖNOK, Rıfat Murat, **Tarihi Perspektifiyle Uluslararası Ceza Divanı**, Turhan Kitabevi, 2003, s. 143.

²⁴ Roma Statüsü m.12/2: "Aşağıdaki devletlerden bir veya daha fazlası Statüye taraf ise ya da 3. paragrafa uygun olarak yargı yetkisini tanımış ise Mahkeme 13. maddenin (a) veya (c) bentleri ile ilgili olarak yargı yetkisini kullanabilir:

(a) Toprakları üzerinde sorun teşkil eden olayın meydana geldiği devlet ya da suç, bir uçak veya gemide işlenmiş ise gemi veya uçağın kayıtlı bulunduğu devlet;

(b) Suçlanan kişinin vatandaşı olduğu devlet."

²⁵ DEEN-RACSMÁNY, Zsuzsanna, "The Nationality of the Offender and the Jurisdiction of the International Criminal Court", **American Journal of International Law**, C. 95, S. 3, 2001, s. 609.

²⁶ AKSAR, Yusuf, **Uluslararası Ceza Hukuku**, 1. bs, Seçkin Yayıncılık, 2022, s. 67.

²⁷ Madde 13 Yargı yetkisinin kullanılması: "Mahkeme, 5. maddede atıfta bulunulan bir suçla ilgili olarak yargı yetkisini bu Statü hükümlerine uygun olarak aşağıdaki hallerde kullanabilir:

(a) Bu tür suçlardan bir ya da daha fazlasının işlenmiş gibi görüldüğü bir durum, 14. madde uyarınca bir Taraf Devlet tarafından Savcıya havale edilir;

devletlerin böyle bir başvuruyu yapabilecekleri belirtilmelidir²⁸. UCM davalarının çoğu, bir taraf devletin kendi topraklarında işlendiği iddia edilen uluslararası suçlarla ilgili UCM Savcısı'na başvurusuyla ortaya çıkmıştır²⁹.

Birinciyle bağlantılı ikinci durum, m.12/3 bağlamında yetkiyi kabul etmiş bir devletin ülkesinde veya onun vatandaş(lar)ı tarafından işlendiği iddia edilen uluslararası suçlar ile ilgilidir. Burada ne 12/3 devletin ne de üçüncü bir devletin böyle bir başvuruyu yapabileceğine ilişkin bir düzenlemenin bulunmadığı, dolayısıyla bu devletlerin Mahkeme'nin yetkisini tetikleyemeyeceği söylenmelidir³⁰. Ancak taraf olmayan ama yetkiyi bu hüküm çerçevesinde tanımış olan devletin ülkesinde gerçekleşen bir suçla ilgili olarak, tüm taraf devletler Mahkeme'nin yetkisini tetikleyebilirler. Buradaki anlayış, tüm taraf devletlerin, Statü'ye taraf olmak yoluyla bu tür suçların önlenmesi konusunda menfaatlerinin bulunmasıdır³¹. Zira Rusya-Ukrayna savaşının patlak vermesinin ardından pek çok devletin UCM'ye bireysel veya ortak başvurularında bulunduğunu yukarıda belirtmiştik. Yakın bir zamanda gerçekleşen bu durum da taraf olmayan fakat yargı yetkisini tanıyan bir devletin ülkesinde işlenen uluslararası suçlar bakımından tüm taraf devletlerin yetkiyi tetikleme hakkına örnektir.

Üçüncüsü, BM Güvenlik Konseyi'nin (BMGÜK), BM Andlaşması VII. Bölüm çerçevesinde aldığı kararlar, bir durumu Mahkeme'ye havale etmesi-

(b) Bu tür suçlardan bir veya daha fazlasının işlenmiş olduğu izlenimi veren bir durum, Birleşmiş Milletler Şartı'nın VII. bölümü uyarınca hareket eden Güvenlik Konseyi tarafından Savcıya havale edilirse; veya

(c) Savcı, 15. madde uyarınca böyle bir suçla ilgili olarak bir soruşturma başlatmıştır:

Madde 14 Bir durumun bir Taraf Devlet tarafından havale edilmesi: 1. Bir Taraf Devlet, Mahkeme'nin yargı yetkisine giren bir ya da daha fazla suçun işlenmiş gibi görüldüğü bir durumu Savcı'ya ileterek, Savcı'dan bir ya da daha fazla belirli kişinin bu tür suçları işlemekle suçlanıp suçlanmayacağını belirlemek amacıyla durumu soruşturmasını talep edebilir.

2. Mümkün olduğunca, bir başvuru ilgili koşulları belirtmeli ve başvuruyu yapan Devletin elinde bulunan destekleyici belgelerle birlikte sunulmalıdır."

²⁸ ÖNOK, **Tarihi Perspektifiyle Uluslararası Ceza Divanı**, s. 201.

²⁹ Demokratik Kongo Cumhuriyeti, Uganda, Orta Afrika Cumhuriyeti'ndeki suçlara ilişkin UCM soruşturmaları buna örnek gösterilebilir. Bkz. AKSAR, **Uluslararası Ceza Hukuku**, s. 74.

³⁰ SCHABAS, William / PECORELLA, Giulia, "Article 13", **Rome Statute of the International Criminal Court: Article-by-Article Commentary**, AMBOS Kai (Editör), Beck ; Hart ; Nomos, München, Germany : Oxford, United Kingdom ; New York, NY, USA : Baden-Baden, Germany, 2022, s. 696.

³¹ TEZCAN / ERDEM / ÖNOK, **Uluslararası Ceza Hukuku**, s. 388; ÖNOK, **Tarihi Perspektifiyle Uluslararası Ceza Divanı**, s. 201.

dir (m.13/1b). BM ile UCM arasındaki bu ilişki, aralarında akdedilen andlaşmayla da sağlanmıştır³². BMGÜK, herhangi bir ülkede işlendiği iddia edilen uluslararası hukuk suçlarını, BM Şartı uyarınca sahip olduğu yetkiye dayanarak aldığı bir karar ile UCM Savcısı'na havale edebilir. Roma Statüsü madde 13/b'ye göre “Bir veya birden fazla suçun işlenmiş görüldüğü bir durumun Birleşmiş Milletler Sözleşmesi'nin VII. bölümüne uygun olarak hareket eden BM Güvenlik Konseyi tarafından Mahkeme Savcısı'na bildirilmesi durumunda” Mahkeme yargılama yetkisini kullanabilir. Bu durumda UCM, BM Andlaşması'nın VII. Bölümü çerçevesinde kurulan *ad hoc* mahkemelere benzetilse de³³ bunlardan farklı ve bağımsız bir niteliktedir³⁴. İlgili devlet üzerinde ise UCM'nin yargı yetkisinin yalnızca kendisine havale edilen durumla sınırlı olduğu kabul edilmektedir³⁵.

³² “Negotiated Relationship Agreement between the International Criminal Court and the United Nations, ICC-ASP/3/Res.1”.

³³ TEZCAN, Durmuş, “Uluslararası Suçlar ve Uluslararası Ceza Divanı”, **Hukuk Kurultayı 2000**, Ankara: Ankara Barosu Yayınları, 2000, C. 1, s. 280.

³⁴ Bu durum, diğerlerinin yanında, finansal konular bakımından da eleştirilmektedir. Çünkü BMGÜK'ün Darfur kararında, BM'nin bu havale nedeniyle herhangi bir finansal yüke katlanmayacağı ve masrafların gönüllü UCM üyesi devletlerce üstlenileceği ifade edilmiştir. (para. 7: “Söz konusu sevkle bağlantılı olarak soruşturma veya kovuşturmalara ilgili masraflar da dahil olmak üzere sevkle bağlantılı olarak yapılan masrafların hiçbirinin Birleşmiş Milletler tarafından karşılanmayacağını ve bu tür masrafların Roma Statüsü'ne taraf olan ve gönüllü olarak katkıda bulunmak isteyen Devletler tarafından karşılanacağını kabul eder.” Bkz. UN Security Council, “Security Council Resolution on Violations of International Humanitarian Law and Human Rights Law in Darfur, Sudan, S/RES/1593”.) Bu durumda UCM üyeleri, BMGÜK tarafından UCM'ye havale edilen bir durumun masraflarına “gönüllü” de olsa katlanmak durumunda kalmışlardır. Çünkü nihayetinde bu durum havale edilmiştir ve kuruluş amacına ve Statü'ye uygun biçimde Mahkeme'nin bu görevi ifa etmesi icap edecektir. Bu bir açıdan Mahkeme'nin bağımsızlığını temin etmektedir ancak genel olarak bakıldığında Mahkeme'ye Schabas'ın ifade ettiği gibi “bedavadan iş yaptırmak” anlamına gelmektedir. SCHABAS, William, **An Introduction to the International Criminal Court**, Sixth edition Cambridge University Press, 2020, s. 154. Çünkü iki kurum da uluslararası hukuk kişiliğini haiz uluslararası örgütlerdir; birinin diğerine böylesi bir iş yüklemesi halinde oluşan masrafları en azından birlikte yüklenmeleri uygun olacaktır. Bu kararların alınmasında veto yetkisi gibi güce sahip olan devletlerden 3 tanesinin UCM'de yer almaması karşısında bu yaklaşımın adil olduğu düşünülebilir. Aksi halde bu durum UCM'nin bağımsızlığını temin etmek isterken bir taraftan onu BM'nin finansörü haline getirmektedir.

³⁵ BARTELS, Rogier, “Legitimacy and ICC Jurisdiction Following Security Council Referrals: Conduct on the Territory of Non-Party States and the Legality Principle”, **The Legitimacy of International Criminal Tribunals**, HAYASHI, Nobuo / BAILLIET, Cecilia M. (Editörler), Cambridge University Press, 2017, s. 143. BMGÜK havalesiyle bir durumu ele aldığı için Mahkeme “güvenlik mahkemesi” olarak da anılmıştır. Bkz. FLETCHER G. P., “The ICC -- Two Courts in One?”, **Journal of International Criminal Justice**, C. 4, S. 3, 2006, s. 430.

UCM'ye havale edilen böylesi bir durumdan iki sonuç çıkmaktadır. Birincisi, BMGÜK, UCM'nin 'yetkisinin ön şartı' koşulunu, aldığı kararla aşmaktadır ve UCM'ye zımnî yetki tanımaktadır; yani hakkında karar verilen devlet, bu yolla Statü'ye taraf bir devlet gibi işlem görecektir³⁶. İkincisi ise birincisiyle bağlantılı olarak ilgili devletin bu konuda rızasının aranmamasıdır³⁷. Zira bu, VII. Bölüm çerçevesinde alınan bağlayıcı nitelikte bir karar olduğunda, ilgili devletin rızası aranmamaktadır. BMGÜK'ün Mart 2005'te Sudan'ın Darfur bölgesindeki durumu³⁸, Şubat 2011'de de Libya'daki durumu³⁹ UCM'ye havale etmesi buna örnek gösterilebilir. BMGÜK tarafından bir durumun havale edilmesi, daimî üyelerden birinin oylamada veto yetkisini kullanmamasına bağlıdır. Veto yetkisinin kullanılması, durumun Mahkeme'nin yargı yetkisine havale edilmesine engel olmaktadır. Örneğin Mayıs 2014'te Rusya ve Çin, Suriye'de yaşanan olaylar nedeniyle durumun UCM'ye sevk edilmesi konusundaki oylamada veto yetkisini kullanmışlardır⁴⁰. Bu nedenle Suriye Savaşı ile ilgili m.13/b yolu işletilememiştir.

Son olarak da Roma Statüsü madde 15/1⁴¹ kapsamında UCM Savcısı re'sen (*proprio motu*), Statü'ye taraf bir devletin ülkesinde veya bir vatandaşı tarafından başka bir ülkede işlendiği bilgisi ulaşan bir suç şüphesi hakkında ön inceleme başlatabilir. Bunun yanında, taraf olmayan ancak yargı yetkisini belli bir durum için tanımış olan bir devletin ülkesinde veya onun vatandaşı tarafından başka bir ülkede işlenen suçlar bakımından re'sen harekete geçebilir. Hükmün lafzından da anlaşılacağı üzere burada Savcı'ya yetki veren şey, Statü'nün kapsamındaki uluslararası suçlardır.

³⁶ TEZCAN, "Uluslararası Suçlar ve Uluslararası Ceza Divanı", s. 280.

³⁷ SCHABAS / PECORELLA, "Article 13", s. 696; TEZCAN / ERDEM / ÖNOK, **Uluslararası Ceza Hukuku**, s. 390.

³⁸ UN Security Council, "Security Council Resolution 1593 (2005) [on Violations of International Humanitarian Law and Human Rights Law in Darfur, Sudan], S/RES/1593 (2005)", (2005). ABD, kararı veto etmek yerine oylamaya katılmayı tercih etmiştir. IYI John-Mark, "Re-Thinking the Authority of the UN Security Council to Refer Nationals of Non-Party States to the ICC", **Netherlands International Law Review**, C. 66, S. 3, 2019, s. 393.

³⁹ UN Security Council, "Security Council resolution 1970 (2011) [on establishment of a Security Council Committee to monitor implementation of the arms embargo against the Libyan Arab Jamahiriya], S/RES/1970 (2011)".

⁴⁰ "Referral of Syria to International Criminal Court Fails as Negative Votes Prevent Security Council from Adopting Draft Resolution | UN Press", <https://press.un.org/en/2014/sc11407.doc.htm>, (Erişim Tarihi: 10 Kasım 2023).

⁴¹ Madde 15 Savcı: "1. Savcı, Mahkeme'nin yargı yetkisi dahilindeki suçlara ilişkin bilgilere dayanarak *proprio motu* soruşturma başlatabilir."

C. UCM'nin Yargı Yetkisi Kapsamındaki Konular Bakımından Statü'ye Taraf Olmayan Devletlerin Vatandaşlarının Durumu

UCM'nin yargı yetkisinin ülkesellik ve faile göre şahsılık prensipleri ekseninde belirlediğini daha önce açıklamıştık. Faile göre şahsılık meselesinde, yetkinin taraf devletlerin vatandaşları ile taraf olmamakla birlikte yetkiyi *ad hoc* olarak tanımış olan devletlerin vatandaşları üzerinde kullanması, bir sorun teşkil etmemektedir. Bu konudaki asıl düğüm, üçüncü devletlerin vatandaşları açısından ortaya çıkmaktadır. Genel olarak Mahkeme'nin yetkisi, üçüncü devletlerin vatandaşlarını 3 durumda kapsamaktadır. Birincisi, taraf devletlerin ülkesinde işlenen suçlara karışmalarıdır. İkincisi taraf olmayan fakat Mahkeme'nin yetkisini m.12/3 çerçevesinde tanımış devletlerin ülkesindeki suçlarda mümkündür. Üçüncüsü ise BMGÜK'ün üçüncü bir devletteki durumu BM Andlaşması'nın VII. Bölümü çerçevesinde kullandığı yetkiyle UCM'ye havale etmesi halinde söz konusudur. Özellikle son iki durumda taraf olmayan devletlerle ilgili durumların faileri arasında üçüncü devlet vatandaşlarının olması halinde, ortada Statü'ye taraf olmayan en az iki devletin vatandaşı bulunmaktadır.

Statü, UCM'nin yetkisi dahilindeki ülkeleri ve gerçek kişileri kapsadığından, üçüncü devletlere herhangi bir eylemde bulunmalarını veya bulunmaktan kaçınmalarını gerektiren bir hüküm içermemektedir. Bu açıdan örneğin üçüncü bir devletin, kendi vatandaşları üzerinde UCM'nin yargılama yetkisinin bulunmadığını ileri sürerken dayanacağı, 'bir andlaşmanın üçüncü devletlere ne hak ne de yükümlülük öngörebileceği' (*pacta tertiis nec nocent nec prosunt*) kuralı, hatalı bir dayanak oluşturur⁴². Üçüncü devletlerin vatandaşlarının yargılanmasıyla, üçüncü devletlerin Statü'den kaynaklanan yükümlülüklerinin bulunması farklı şeylerdir⁴³. Aksi bir durum, devletlerin farklı temellerle kullandıkları cezai yargılama yetkilerini de sorunlu hale getirmektedir. Bu bakımdan uluslararası bir ceza mahkemesinin üçüncü bir devlet vatandaşını yargılaması ile ulusal bir ceza mahkemesinin bir yabancıyı yargılaması arasında mantıksal olarak bir fark yoktur. Üstelik, tamamlayıcılık ilkesi çerçevesinde UCM'nin yetkili olmasını engellemek amacıyla üçüncü devletlerin kendi ulusal düzenlemelerini Statü'ye uygun hale getirmelerinin, iki pratik sonucu ortaya çıkmaktadır.

Birincisi, uluslararası ceza adaletinin ulaşmaya çalıştığı temel amaca ilişkindir. Zaten buradaki temel amaç uluslararası suçların önlenmesi ve suç fa-

⁴² Bu, ABD tarafından ileri sürülen bir argümandır. AKANDE, "The Jurisdiction of the International Criminal Court over Nationals of Non-Parties", s. 620.

⁴³ AKANDE, The Jurisdiction of the International Criminal Court, s. 620.

illerinin cezalandırılması olduğundan, bu konudaki ulusal yasaların Statü ile yeknesak hale gelişinin artması, faillerin UCM'ye teslim edilmesi ve orada yargılanmaları zorunluluğunu ortadan kaldırarak yerel düzeyde sorumluluklarına gidilebilmesini kolaylaştıracaktır. Bu bakımdan sistem giderek evrensel hale gelebilir. İkincisi ise, ulusal cezai yetkilerin tamamlayıcılık esasına dayanmasıdır. Evrensel yargılama yetkisi veya adalet ilkesi⁴⁴ dışında bir devlet 4 temelde (ülkesellik, faile göre şahsılık, mağdura göre şahsılık ve koruma ilkeleri) kullandığı yetkilerinden, önceden akdedilmiş bir andlaşmanın o şekilde öngörmesi veya kendi rızası dışında, feragat etmesini gerektirecek genel bir uluslararası hukuk yükümlülüğü bulunmamaktadır. Dolayısıyla, uluslararası hukuk bakımından bir devlet, kendi vatandaşının yabancı bir devlette yargılanmasının önüne geçecek bir dayanağa sahip değildir. Oysa UCM'nin yetkisi tamamlayıcılık esasına dayandığından, üçüncü devletin her durumda vatandaşının UCM önünde yargılanacağını öngören bir kural da mevcut değildir. Buradaki tamamlayıcılık, ilgili devletin (ki bu durumda üçüncü devletin) yargılamaya isteksiz olması veya muktedir olmaması halinde devreye girdiğinden üçüncü devlet, vatandaşının UCM'de yargılanmasını istemediği durumda kendisi yargılamalıdır.

Faile göre şahsılık ilkesi bakımından etki doğuran bu durumun üstesinden gelmek ve UCM'yi bu tür durumlarda saf dışı bırakabilmek için devletlerin kendi ulusal düzenlemelerini Roma Statüsü'ne uygun hale getirmeleri gerekmektedir. Başka bir deyişle, Statü'ye taraf olmayan bir devletin, vatandaşının taraf bir devletin ülkesinde işlenen bir suçla ilgili yargı yetkisini kullanmasının önüne geçebilmek için, ulusal mevzuatında UCM'ye yetki veren konular bakımından Roma Statüsü ile uyumlu bir düzenlemeye gitmesi ve böylece tamamlayıcılık ilkesi çerçevesinde UCM'nin yetkisini harekete geçirmesini önlemek için asli yetkisini kullanabilecek zemini hazırlaması gerekir⁴⁵. Çünkü bir devletin “muktedir olma” hali, başta yasal mevzuatının UCM'nin yetkisine giren suçlara ilişkin yetersiz kalmasıdır⁴⁶. Bu durum üçüncü devletler bakımından da geçerli sayılabilir çünkü m.19/2b uyarınca dava üzerinde yargı yetkisi sahibi devlet, soruşturmaya veya yargılamaya başlamış veya başlamakta ise, Mahkeme'nin yargılama yetkisine itiraz etme hakkı bulunmaktadır. Yargılama yetkisine sahip devlet, ülkesellik,

⁴⁴ Bu ilke “ya iade et ya yargıla” kuralına dayanmaktadır.

⁴⁵ KLEFFNER, “The Impact of Complementarity on National Implementation of Substantive International Criminal Law”, s. 111. Yazar örnek olarak ABD'nin yasal mevzuatında bu endişeyle yaptığı düzenlemeyi göstermektedir. KLEFFNER, ss. 111-12.

⁴⁶ KLEFFNER, “The Impact of Complementarity on National Implementation of Substantive International Criminal Law”, s. 95.

faile veya mağdura göre şahsilik, koruma veya evrensellik ilkesi çerçevesinde tanınmış farklı yargı yetkisi temellerinden herhangi birine dayanabilir⁴⁷.

Statü'ye taraf olmayan Darfur ve Libya'daki durumların Güvenlik Konseyi tarafından UCM'ye havale edilmesi dışında UCM'nin önünde yetkisinin bulunduğu ve taraf olmayan devletlerin vatandaşlarının da içinde yer aldığı olaylar bulunmaktadır⁴⁸. Bangladeş/Burma⁴⁹ davasında Burma vatandaşları tarafından Rohingya'ya karşı işlenen ve en azından bir unsurunun Bangladeş'te meydana geldiği söylenebilecek suçlar; Filistin⁵⁰ davasında işgal altındaki Filistin topraklarında İsrail askerleri tarafından işlendiği iddia edilen suçlar; Afganistan⁵¹ davasında ABD askerleri tarafından işlenen suçlar ile Gürcistan⁵² ve Ukrayna⁵³ davalarında Rus silahlı kuvvetleri tarafından işlenen suçlar Savcılığa incelenmektedir⁵⁴. Bu davalarda Rusya, ABD, İsrail ve Burma, Roma Statüsü'ne taraf değildir⁵⁵. Buradaki devletlerden bir tanesi yargı yetkisini tanımıştır ancak diğer(ler)inin, Roma Statüsü'ne taraf olmayarak Roma Statüsü'nün kurduğu sisteme dahil olmama iradesinde oldukları gerçeği karşısında, Mahkeme'nin, vatandaş(lar)ı üzerindeki yetkisine mukavemet ederek bu yetkiye itiraz ettikleri görülmektedir⁵⁶. Hatta daha da ileri giderek Mahkeme tarafından yapılan işlem-

⁴⁷ HALL, Christopher Keith / NSEREKO, Daniel D. Ntanda / VENTURA, Manuel J., "Article 19: Challenges to the Jurisdiction of the Court or the Admissibility of a Case", **The Rome Statute of the International Criminal Court: A Commentary**, TRIFFTERER Otto / AMBOS Kai (Editörler), C.H. Beck/Hart Publishing/Nomos, 2016, s. 869.

⁴⁸ CORMIER, Monique, **The Jurisdiction of the International Criminal Court over Nationals of Non-States Parties**, 1. bs, Cambridge University Press, 2020, s. 76.

⁴⁹ Bangladesh/Myanmar | International Criminal Court, <https://www.icc-cpi.int/bangladesh-myanmar>, (Erişim Tarihi: 14 Kasım 2023).

⁵⁰ State of Palestine | International Criminal Court, <https://www.icc-cpi.int/palestine>, (Erişim Tarihi: 14 Kasım 2023).

⁵¹ Afghanistan | International Criminal Court, <https://www.icc-cpi.int/afghanistan>, (Erişim Tarihi: 14 Kasım 2023).

⁵² Georgia | International Criminal Court, <https://www.icc-cpi.int/georgia>, (Erişim Tarihi: 14 Kasım 2023).

⁵³ "Ukraine | International Criminal Court".

⁵⁴ RONEN, Yaël, "The International Criminal Court and Nationals of Non-Party States", **The International Criminal Court in Turbulent Times**, WERLE Gerhard / ZIMMERMANN Andreas (Editörler), T.M.C. Asser Press, The Hague, 2019, C. 23, ss. 85-89.

⁵⁵ CORMIER, **The Jurisdiction of the International Criminal Court over Nationals of Non-States Parties**, s. 77.

⁵⁶ FLETCHER, "The ICC -- Two Courts in One?", s. 429; TABANLI Figen, "Uluslararası Ceza Yargılamalarına Başlanabilmesinde Birleşmiş Milletler Güvenlik Konseyinin Rolü ve Sudan Örneği", **Yıldırım Beyazıt Hukuk Dergisi**, S. 1, 2017, s. 98.

lerle ilgili kendi mahkemelerinde dava açtıklarına da rastlanmıştır⁵⁷. Çalışmanın giriş kısmında bahsettiğimiz, Rusya'nın Mahkeme'nin aldığı tutuklama kararına verdiği tepkiler bunun en yakın örneğidir.

II. ULUSLARARASI MAHKEMELER VE DEVLET BAŞKANLARININ YARGI BAĞIŞIKLIĞI

Devlet başkanları geleneksel olarak devletin en üst düzey temsilcileri olduğundan ve hatta eski zamanlarda devlet ile başındaki kişinin “bir” olduğu ve bu yüzden egemenlerin birbirlerini yargılayamayacağı düşünüldüğünden, görevleri süresince her türlü eylem ve işlemleri için, yabancı bir devlette yargılanamayacakları kabul edilmektedir⁵⁸. *Ratione personae* (kişisel veya kişi yönünden) bağışıklık olarak anılan bu bağışıklığa, uluslararası suçlar da dahildir⁵⁹. Devlet başkanlarının bir suç nedeniyle kendi devletlerinin yargı yetkisi dışında yargılanabilecekleri tek yerin, yetkili bir uluslararası ceza mahkemesi olduğu genel olarak kabul edilmektedir⁶⁰. *Ratione personae* bağışıklığının doğası gereği usule ilişkin olduğu ve bir kişiyi cezai sorumluluktan muaf tutmadığı da belirtilmelidir⁶¹.

Çalışmanın bu kısmında önce uluslararası mahkemelerin statülerinin devlet başkanlarının yargı bağışıklığına ilişkin kuralları ele alınacak, ardından devlet başkanlarının uluslararası mahkemelerde yargılanmasına ilişkin tarihsel örneklerle değinildikten sonra, Ömer El Beşir davasına yer verilecektir.

A. Uluslararası Mahkemelerin Statülerinde Devlet Başkanlarının Yargı Bağışıklığı

Uluslararası mahkemelerin Uluslararası Askeri Mahkeme⁶² (Nürnberg Mahkemesi) ve Uzak Doğu İçin Uluslararası Askeri Mahkeme⁶³'nin (Tokyo

⁵⁷ ROTH, “Russia Issues Arrest Order for British ICC Prosecutor after Putin Warrant”.

⁵⁸ ERSON ASAR, Bilge, **Yabancı Devletlerdeki Yargılamalar Açısından Uluslararası Hukukta Devlet Görevlilerinin Yargı Bağışıklığı**, 1. baskı On İki Levha, 2016, s. 111.

⁵⁹ ERSON ASAR, s. 122; TEZCAN / ERDEM / ÖNOK, **Uluslararası Ceza Hukuku**, s. 496.

⁶⁰ ERSON ASAR, **Yabancı Devletlerdeki Yargılamalar Açısından Uluslararası Hukukta Devlet Görevlilerinin Yargı Bağışıklığı**, s. 109.

⁶¹ CORMIER, **The Jurisdiction of the International Criminal Court over Nationals of Non-States Parties**, s. 80.

⁶² “Charter of the International Military Tribunal, Annex to the Agreement for the Prosecution and Punishment of Major War Criminals of the European Axis and Establishing the Charter of the International Military Tribunal, 82 UNTS 279 (1951)”.

⁶³ “Charter of the International Military Tribunal for the Far East, Special Proclamation by the Supreme Commander for the Allied Powers on the Establishment of an International Military

Mahkemesi) kuruluşundan beri devlet görevlilerinin konumları ne olursa olsun yargı yetkisinden bağışık olamayacaklarına ilişkin kurallar benimsendiğini görüyoruz. Nürnberg Mahkemesi'nin Statüsü'nün 7. maddesinde “*sanıkların ister Devlet Başkanı isterse Hükümet Dairelerinde sorumlu memurlar olsun, resmi konumları onları sorumluluktan kurtaracak ya da cezalarını hafifletecek şekilde*” değerlendirilmeyecekleri ifade edilmektedir. Nürnberg Mahkemesi 1 Ekim 1946 tarihinde verdiği kararda bu ilkeyi yeniden teyit etmiştir:

“Belirli koşullar altında bir Devletin temsilcilerini koruyan uluslararası hukuk ilkesi, uluslararası hukuk tarafından suç olarak kınanan eylemlere uygulanamaz. Bu fiillerin failleri, uygun yargılamalarda cezadan kurtulmak için resmi konumlarının arkasına sığınamazlar⁶⁴.”

Tokyo Mahkemesi'nin Statüsü'nün 6. Maddesi de benzer bir hüküm içermektedir⁶⁵. Eski Yugoslavya Uluslararası Ceza Mahkemesi (EYUCM) Statüsü m. 7/2, Ruanda Uluslararası Ceza Mahkemesi (RUCM) Statüsü m. 6/2 ve Sierra Leone İçin Özel Mahkeme'nin Statüsü m.6/2'deki resmi sıfatı dışlayan hükümler aynı şekilde kaleme alınmıştır⁶⁶. Bu uluslararası ceza mahkemelelerinin yanında, çoğunlukla ulusal yargı sisteminin yetersiz kalması nedeniyle kurulan (yarı) uluslararasılarımış veya karma/melez ceza mahkemelerinin⁶⁷ de

Tribunal for the Far East, Treaties and Other International Acts Series 1589”, https://www.un.org/en/genocideprevention/documents/atrocities-crimes/Doc.3_1946%20Tokyo%20Charter.pdf, (Erişim Tarihi: 10 Kasım 2023).

⁶⁴ The Trial of German Major War Criminals. Proceedings of the International Military Tribunal sitting at Nuremberg, Germany, Part 22 (22nd August, 1946 to 1st October, 1946), (International Military Tribunal (Nuremberg) 01 Ekim 1946).

⁶⁵ Madde 6 Sanığın Sorumluluğu: “Ne bir sanığın herhangi bir zamandaki resmi konumu, ne de bir sanığın hükümetinin ya da bir üstünün emri uyarınca hareket etmiş olması, tek başına, sanığın itham edildiği herhangi bir suçun sorumluluğundan kurtulması için yeterli olmayacaktır, ancak Mahkeme'nin adaletin bunu gerektirdiğine karar vermesi halinde, bu tür koşullar cezanın hafifletilmesinde dikkate alınabilir.”

⁶⁶ “Suçlanan herhangi bir kişinin devlet veya hükümet başkanı ya da sorumlu bir hükümet görevlisi olarak resmi konumu, bu kişiyi cezai sorumluluktan kurtarmaz veya cezayı hafifletmez.” Bkz. United Nations Security Council, “Resolution 827 on Establishing an International Tribunal for the Prosecution of Persons Responsible for Serious Violations of International Humanitarian Law Committed in the Territory of the Former Yugoslavia, U.N. Doc. S/RES/827”; United Nations Security Council, “Resolution 955 Establishing the International Tribunal for Rwanda (with Annexed Statute), U.N. Doc. S/RES/955”; “Agreement Between The United Nations and the Government of Sierra Leone on the Establishment of a Special Court For Sierra Leone, 2178 UNTS 137”.

⁶⁷ TEZCAN / ERDEM / ÖNOK, **Uluslararası Ceza Hukuku**, s. 436.

statülerine resmi sıfatın konu dışı bırakılmasına ilişkin hükümler eklendiği görülmektedir⁶⁸.

Roma Statüsü de aynı biçimde m.27’de⁶⁹ bağımsızlığın Mahkeme’nin yargılama yetkisine bir engel teşkil etmeyeceğini söylemektedir. Dolayısıyla Mahkeme önünde kişisel ve işlevsel bağımsızlıklar geçerli değildir. Bununla birlikte Roma Statüsü kapsamındaki davalarda dahi, 27. madde sınırlı bir kapsama sahiptir. Statü’ye taraf devletler arasında bağımsızlardan feragat edildiği durumlarda, taraf olmayan devletlerin bağımsızlıkları *pacta tertiis* kuralı nedeniyle Statü tarafından kaldırılamaz. Bu durumda, üçüncü devletlerin devlet başkanları (ve diğer *ratione personae* bağımsızlık sahibi kişiler) için savaş suçları ve insanlığa karşı suçlar için hala geçerli olduğu ileri sürülmektedir⁷⁰.

Bu hükme ek olarak, taraf devletlerin Mahkeme ile iş birliği yükümlülüğünde bağımsızlıkların etkisi konusunda da ayrıca m.98’de⁷¹ düzenleme yapılmıştır⁷². Statü’ye hali hazırda 123 devlet⁷³ taraf olduğundan, Mahkeme’nin bu hükümleri çok dikkatli biçimde yorumlaması gerekmektedir⁷⁴. Aşağıda bu konu ayrıca ele alınacaktır.

⁶⁸ Ayrıntılı bilgi için bkz. PEDRETTI, Ramona, **Immunity of Heads of State and State Officials for International Crimes**, Brill Nijhoff, Leiden ; Boston, 2015, ss. 241-45.

⁶⁹ Madde 27 Resmi sıfatın konu dışı olması: “*Bu Statü resmi görev ayrımı yapılmadan, herkese eşit şekilde uygulanır. Özellikle devlet veya hükümet başkanı, hükümet veya parlamento üyesi, seçilmiş bir temsilci veya bir hükümet memuru hiçbir şekilde bu Statü altında cezai sorumluluktan muaf tutulamaz veya resmi unvan cezanın indirilmesi için bir neden teşkil etmez.*”

2. *Ulusal veya uluslararası hukuk çatısı altında olsun veya olmasın, bir şahsın resmi unvanıyla bağlantılı olan bağımsızlık veya usul kuralları, Mahkeme’nin böyle bir şahıs üzerinde yargı yetkisini kullanmasına engel teşkil etmez.*”

⁷⁰ WIRTH, Steffen, “Immunities, Related Problems, and Article 98 of the Rome Statute”, **Criminal Law Forum**, C. 12, S. 4, 2001, s. 453.

⁷¹ Madde 98 Dokunulmazlıktan feragat ve teslim olmaya rıza konusunda iş birliği: “1. Mahkeme, kendisinden talepte bulunulan Devletin, üçüncü bir Devletin bir kişi veya malının Devlet veya diplomatik dokunulmazlığına ilişkin olarak uluslararası hukuktan kaynaklanan yükümlülüklerine aykırı hareket etmesini gerektirecek bir teslim veya yardım talebini, söz konusu üçüncü Devletin dokunulmazlıktan feragat etmesi için iş birliği yapmasını sağlamadıkça yerine getiremez.

2. Mahkeme, talep edilen devletin, gönderen devletin, bu Devletin vatandaşı olan bir kişiyi Mahkeme’ye teslim etmek için rızasının gerekli olduğu uluslararası anlaşmalar kapsamındaki yükümlülüklerine aykırı hareket etmesini gerektirecek bir teslim talebini, öncelikle gönderen devletin teslim için rıza gösterme konusunda iş birliğini elde edemediği müddetçe, sürdüremez.”

⁷² M.98 hükmünü bir sonraki kısımda ele alacağız.

⁷³ “The States Parties to the Rome Statute | International Criminal Court”, <https://asp.icc-cpi.int/states-parties>, (Erişim Tarihi: 22 Ekim 2023).

⁷⁴ ALEBEEK, Rosanne van, **The Immunity of States and Their Officials in International Criminal Law and International Human Rights Law**, 1. bs, Oxford University Press, 2008, s. 278.

B. Uluslararası Mahkemelerde Sanık Devlet Başkanları

Devlet başkanlarının egemen sıfatı ile mutlak bağımsızlığı fikrinin ilk çatlağı, 1. Dünya Savaşı'ndan sonra, başarısız bir girişimle, gerçekleşmiştir. Almanya ve müttefiklerinin, savaşın patlak vermesinin müsebbibi olarak görülmesi ve savaş sırasında gerçekleştirilen mezalimlerden sorumlu tutulması, “*savaş suçu*” hükmü ile Versay Barış Andlaşması'nda kendini göstermişti⁷⁵. Buna ek olarak Andlaşma'da, Almanya Eski İmparatoru II. Wilhelm'in uluslararası ahlaka ve andlaşmaların kutsallığına karşı suç işlemekten dolayı itham edilmesine ilişkin bir hüküm de bulunmaktaydı⁷⁶. Bu girişim bağımsızlığın kaldırılması fikrinin temellerini atsa da, sığındığı Hollanda tarafından bağımsızlık gerekçesiyle iade edilmediği için İmparator II. Wilhelm hiçbir zaman yargılanmamıştır⁷⁷.

Uluslararası suç teşkil eden davranışları gerçekleştirme tekelinin yalnızca devletlerde olduğu fikrinin gerçek dışı ve adalet duygusunu zedeleyici bulunması ve bireysel cezai sorumluluk fikrinin attığı tohumlar, İkinci Dünya Savaşı sonrasında Nürnberg Mahkemesi⁷⁸ ve Tokyo Mahkemesi⁷⁹ kurulması fikrini

⁷⁵ 1919 Versay Barış Andlaşması m.231: İtilaf Devletleri ve İttifak Devletleri Hükümetleri, Almanya ve müttefiklerinin saldırganlığı sonucu kendilerine yüklenen savaş nedeniyle İtilaf Devletleri ve İttifak Devletleri Hükümetleri ile vatandaşlarının maruz kaldığı tüm kayıp ve zararlardan Almanya ve müttefiklerinin sorumlu olduğunu teyit eder ve Almanya bu sorumluluğu kabul eder.” “The Avalon Project : The Versailles Treaty June 28, 1919”, <https://avalon.law.yale.edu/imt/partviii.asp>, (Erişim Tarihi: 12 Kasım 2023).

⁷⁶ 1919 Versay Barış Andlaşması m.227/1: İtilaf Devletleri ve İttifak Devletleri, eski Alman İmparatoru Hohenzollern II. William'ı uluslararası ahlaka ve antlaşmaların kutsallığına karşı işlediği büyük suçtan dolayı alenen itham eder. “The Avalon Project : The Versailles Treaty June 28, 1919”, <https://avalon.law.yale.edu/imt/partvii.asp>, (Erişim Tarihi: 12 Kasım 2023).

⁷⁷ ERSON ASAR, **Yabancı Devletlerdeki Yargulamalar Açısından Uluslararası Hukukta Devlet Görevlilerinin Yargı Bağımsızlığı**, s. 106.FOAKES Joanne, **The position of heads of state and senior officials in international law**, Oxford University Press, 2014, s. 50; AKSAR Yusuf, “Uluslararası Ceza Mahkemelerinin Yargı Yetkileri Ve Ukrayna'da İşlenildiği İddia Edilen Uluslararası Suçlar Bağlamında Uluslararası Ceza Hukukunda Bireysel Cezai Sorumluluğun Tesisi”, **Uluslararası Hukuk ve İnsan Hakları Hukuku Bağlamında Rusya - Ukrayna Çatışması Sempozyumu**, POROY Mehmet Akif / HAYYAR M. Emre (Editörler), Legal, 2022, s. 6.

⁷⁸ “Charter of the International Military Tribunal, Annex to the Agreement for the Prosecution and Punishment of Major War Criminals of the European Axis and Establishing the Charter of the International Military Tribunal, 82 UNTS 279 (1951)”.

⁷⁹ “Special Proclamation by the Supreme Commander for the Allied Powers on the Establishment of an International Military Tribunal for the Far East, Treaties and Other International Acts Series 1589”, https://www.un.org/en/genocideprevention/documents/atrocity-crimes/Doc.3_1946%20Tokyo%20Charter.pdf, (Erişim Tarihi: 10 Kasım 2023).

filizlendirmiştir⁸⁰. Bu mahkemeler devlet başkanlarını, askeri yetkilileri ve diğer üst düzey görevlileri savaş suçları, insanlığa karşı suçlar ve barışa karşı suçlardan sorumlu tutmuştur⁸¹. Ayrıca devlet başkanları da dahil olmak üzere üst düzey yetkililerin, resmi statüleri nedeniyle veya emirleri uyguladıklarını iddia ederek uluslararası suçların sorumluluğundan kaçamayacaklarını ortaya koymuşlardır. Bir devlet başkanının uluslararası bir mahkemede yargılandığı tartışmalı ilk örnek olarak, her ne kadar Nazi lideri Adolf Hitler'in intiharından sonra çok kısa bir süre devlet başkanlığı yapmış olsa da, Karl Dönitz'in Nürnberg Mahkemesi'nde yargılanması gösterilmektedir⁸². Dönitz, 1946 yılında hüküm giymiş ve 10 yılını hapis hanesinde geçirmiştir⁸³.

Dönitz'in gerçek anlamda bir devlet başkanlığı yapmadığını hesaba kattığımızda, bu konudaki açılışın Eski Yugoslavya İçin Uluslararası Ceza Mahkemesi tarafından gerçekleştirilen Slobodan Miloseviç davasıyla olduğunu söyleyebiliriz. Yugoslavya'nın dağılmasının ardından çıkan savaşlar, etnik temizlik ve insan hakları ihlalleri uluslararası toplumun dikkatini çekmiştir. Bu dönemde Miloseviç, Sırbistan Cumhurbaşkanı olarak önemli bir rol oynamıştır. Kosova'daki çatışmalar ve Sırp güçlerinin Kosova Arnavutları'na yönelik şiddeti, 1999'da NATO'nun askeri müdahalesine yol açmıştır. Bu durum Miloseviç'in uluslararası alandaki konumunu daha da zayıflatmıştır. Miloseviç, 20 seneye yakın tek başına veya koalisyonlarla iktidarda kalmıştır⁸⁴. Henüz iktidarda olduğu 27 Mayıs 1999'da EYUCM, Kosova Savaşı sürerken Miloseviç'i "*devam etmekte olan bir silahlı çatışma sırasında uluslararası insancıl hukuku ciddi şekilde ihlal etmek*"le itham edeceğini duyurmuştur⁸⁵. Kosova Savaşı'ndan sonra 24 Eylül 2000'de yapılan ilk seçimlerde yenilgiye uğramış ve iktidarı kaybetmiştir. Ancak seçim sonuçlarını kabul etmemesi ülkede büyük protestolara neden olmuştur. 6 Ekim'de Yugoslavya Anayasa Mahkemesi'nin yeni seçilen kişi lehine karar vermesinin ardından Miloseviç

⁸⁰ FOAKES, *The position of heads of state and senior officials in international law*, s. 183.

⁸¹ Bkz. Nürnberg Askeri Mahkemesi Statüsü 6. maddesi; Tokyo Askeri Mahkeme Statüsü m.5.

⁸² United Nations, *Historical Review of Developments Relating to Aggression*, United Nations, New York, 2003, s. 51.

⁸³ "Nazi Germany's Last Leader: Admiral Karl Dönitz", <https://www.nationalww2museum.org/war/articles/nazi-germanys-leader-admiral-karl-donitz>, (Erişim Tarihi: 16 Kasım 2023).

⁸⁴ SULJAGIĆ, Emir, "Justice Squandered? The Trial of Slobodan Milošević", *Prosecuting Heads of State*, LUTZ Ellen L. / REIGER Caitlin (Editörler), Cambridge University Press, 2009, s. 179.

⁸⁵ SULJAGIĆ, s. 180.

nihayet görevden çekilmiştir. Yeni hükümet, Lahey'deki yargılamalardan kaçırılmak için de Miloseviç'i Belgrad'da görevi kötüye kullanma ve yolsuzluk suçlamalarıyla yargılamak istemiştir⁸⁶. Miloseviç'in tutuklanarak YUCM'ye sevk edilmesine ilişkin Yugoslavya'da yapılan yasal düzenlemeler ise, içlerinde Yüksek Mahkeme yargıçlarının da bulunduğu Miloseviç yandaşlarının yasal yollarla bunu engellemesiyle sekteye uğratılmaya çalışılmıştır. Ne var ki bu baypas işe yaramamış ve Haziran 2001'de Miloseviç yargılanmak üzere Lahey'e teslim edilmiştir⁸⁷. Yargılamaların tamamlanmasına 10 gün kala öldüğü için davanın düşmesi bir yana⁸⁸, Miloseviç, devlet başkanlarının, görevleri sona erdikten sonra dahi olsa, uluslararası suçlar nedeniyle uluslararası mahkemelerde yargılanabileceğine ilişkin bir milat olmuştur⁸⁹.

Miloseviç'e yakın bir dönemde BM ile Sierra Leone arasında Ocak 2002'de imzalanan andlaşmayla⁹⁰ kurulan Sierra Leone Özel Mahkemesi ise, Liberya Eski Devlet Başkanı Charles Taylor'ı, insanlığa karşı suçlar ve savaş suçlarından yargılayıp mahkûm etmiştir. Taylor, barış görüşmelerine katılmak üzere gittiği Gana'da, Gana makamlarına 4 Haziran 2003'te ulaştırılan tutuklama kararı çıktığı esnada görevde bir devlet başkanıydı. Ancak Taylor burada tutuklanamadı⁹¹. 11 Ağustos 2003'te görevinden istifa ettikten sonra Nijerya'ya sığınan Taylor, yoğun diplomasi trafiği ve Nijerya'ya uygulanan baskıların ardından⁹² sonunda 29 Mart 2009'da önce Liberya'ya, ardından da Sierra Leone'ye transfer edilmiştir. Fakat güvenlik kaygıları nedeniyle daha sonra Lahey'e gönderilerek burada SLÖM nezdinde yargılanması, UCM'nin binasında bir yer tahsis edilerek gerçekleştirilmiştir⁹³. Sierra Leone dışından yargılanan tek kişi olan Taylor, sonunda 50 yıl hapis cezasına mahkûm

⁸⁶ SULJAGIĆ, ss. 180-81.

⁸⁷ SULJAGIĆ, s. 181.

⁸⁸ AKSAR, *Uluslararası Ceza Hukuku*, s. 145.

⁸⁹ SULJAGIĆ, "Justice Squandered?", s. 176.

⁹⁰ "Agreement Between The United Nations and the Government of Sierra Leone on the Establishment of a Special Court For Sierra Leone, 2178 UNTS 137".

⁹¹ FRULLI, Micaela, "The Question of Charles Taylor's Immunity: Still in Search of a Balanced Application of Personal Immunities?", *Journal of International Criminal Justice*, C. 2, 2004, s. 1118.

⁹² TEJAN-COLE, Abdul, "A Big Man in a Small Cell: Charles Taylor and the Special Court for Sierra Leone", *Prosecuting Heads of State*, LUTZ Ellen L. / REIGER Caitlin (Editörler), Cambridge University Press, 2009, ss. 216-18.

⁹³ Ardından yer darlığı nedeniyle UCM'nin Lübnan Özel Daireleri'ne tahsis edilen duruşma salonunda yargılamalara devam edilmiştir.

edilmiştir⁹⁴. Uluslararası mahkeme diyemeyeceğimiz ama uluslararası yönü olmasıyla nedeniyle anmak istediğimiz diğer örnek davalar da Olağanüstü Afrika Daireleri'nde Çad Eski Devlet Başkanı Hussein Habre'nin savaş suçları, insanlığa karşı suçlar ve işkenceden dolayı yargılanarak ömür boyu hapis cezasına çarptırılması⁹⁵ ve Kosova Uzman Daireler ve Uzman Savcılık'ta Kosova Eski Devlet Başkanı Haşim Taçi'nin insanlığa karşı suçlar ve savaş suçlarından yargılanmasıdır⁹⁶.

UCM'nin önüne ise, iki tanesi BMGÜK kararıyla tetiklenen davalarla olmak üzere 5 devlet başkanı sanık olarak gelmiştir. Bunlar Sudan'dan Ömer El Beşir⁹⁷; Libya'dan Muammer Kaddafi⁹⁸; Fildişi Sahilleri'nden Laurent Gbagbo⁹⁹; Kenya'dan Uhuru Kenyatta¹⁰⁰ ve bu listeye son olarak Rusya'dan Vladimir Putin'dir. Bunların arasında yalnızca Ömer El Beşir ve Vladimir Putin'in davaları devam etmektedir.

Libya'da yaşananların BMGÜK havalesi¹⁰¹ ile UCM'nin önüne gelmesinin ardından Mahkeme Kaddafi hakkında tutuklama kararı vermiş; ancak Kaddafi'nin ölmesiyle 22 Kasım 2011'de dava düşmüştür. Fil Dişi Sahilleri'nden Laurent Gbagbo, hakkında açılan davada Kasım 2011'den, üzerine atılı suçlamaların tamamından aklanarak serbest kaldığı Şubat 2019'a kadar tutuklu yargılanmıştır¹⁰². Gbagbo, tutuklandığı sırada devlet başkanlığı görevinde olmadığından bağımsızlığıyla ilgili bir kriz gündeme gelmemiştir.

⁹⁴ Charles Taylor - RSCSL, <https://rscsl.org/the-scsj/cases/charles-taylor/>, (Erişim Tarihi: 14 Kasım 2023).

⁹⁵ Konuyla ilgili bilgi için bkz. AKYÜREK, Güçlü, "Olağanüstü Afrika Daireleri ve Habre Davası", **İnönü Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi**, C. 9, S. 2, 2018, ss. 415-40.

⁹⁶ Hashim Thaçi et al., (Kosovo Specialist Chambers & Specialist Prosecutor's Office 13 Kasım 2020), <https://www.scp-ks.org/en/cases/hashim-thaci-et-al>, (Erişim Tarihi: 18 Kasım 2023). Bu çalışmanın tamamlandığı sırada Taçi davası devam etmekteydi.

⁹⁷ Al Bashir | International Criminal Court, <https://www.icc-cpi.int/darfur/albashir>, (Erişim Tarihi: 16 Kasım 2023).

⁹⁸ Muammar Gaddafi | International Criminal Court, <https://www.icc-cpi.int/defendant/muammar-gaddafi>, (Erişim Tarihi: 14 Kasım 2023).

⁹⁹ Gbagbo and Blé Goudé | International Criminal Court, <https://www.icc-cpi.int/cdi/gbagbo-goude>, (Erişim Tarihi: 12 Kasım 2023).

¹⁰⁰ Kenyatta | International Criminal Court, <https://www.icc-cpi.int/kenya/kenyatta>, (Erişim Tarihi: 14 Kasım 2023).

¹⁰¹ "Security Council resolution 1970 (2011) [on establishment of a Security Council Committee to monitor implementation of the arms embargo against the Libyan Arab Jamahiriya], S/RES/1970 (2011)".

¹⁰² Gbagbo and Blé Goudé | International Criminal Court.

Kenyatta ise, hakkında soruşturma açıldığı sırada devlet başkanı değildi; 2013 seçimleriyle başa gelerek Mahkeme'de yargılaması sürerken bu sıfatı haiz oldu. Görevi sırasında yürütülen soruşturmada Mahkeme'ye gelerek görüşmelerde bulunmuş; Kenya'nın bu süreçte Mahkeme'ye dava için çok önemli olan delilleri iletmemesi ve tanıkların tehdit edildikleri için ifade vermekten vazgeçmeleri nedeniyle Kenyatta'nın hakkındaki suçlamalar Mart 2015'te delil yetersizliğinden geri çekilmiştir¹⁰³. Ömer El Beşir'in davasına aşağıda daha ayrıntılı değinileceğiz.

C. UCM'nin Ömer El Beşir ile İmtihani

Sudan Devlet Başkanı Ömer El Beşir'in davası UCM'nin önünde görevde bir devlet başkanının¹⁰⁴ görevi sırasında işlediği suçlar nedeniyle itham edilmesi konusunda bir ilktir¹⁰⁵. Sudan Roma Statüsü'ne taraf olmadığından, Mahkeme'nin yargı yetkisini tetikleyen şey, BMGÜK'ün Darfur'daki durumu UCM'ye havale etmesidir¹⁰⁶. BMGÜK, BM Şartı'nın VII. Bölümü çerçevesinde sahip olduğu yetkiyle 1 Temmuz 2002 tarihinden bu yana Sudan'ın Darfur bölgesindeki durumu 31 Mart 2005 tarihinde aldığı 1593(2005) sayılı kararla UCM Savcılığı'na göndererek "*Sudan Hükümeti'nin [...]Mahkeme ve Savcı ile tam iş birliği yapmasına ve gerekli her türlü yardımı sağlamasına*" karar vermiştir¹⁰⁷.

¹⁰³ "ICC Drops Uhuru Kenyatta Charges for Kenya Ethnic Violence", <https://www.bbc.com/news/world-africa-30347019>, (Erişim Tarihi: 17 Kasım 2023). UCM'nin o dönemki Fatou Bensouda, Kenyatta hakkındaki suçlamaların düşürüldüğü günü "*uluslararası ceza adalaeti için kara bir gün*" olarak ifade etmiştir. SARKIN Jeremy Julian, "Will the International Criminal Court (ICC) Be Able to Secure the Arrest of Vladimir Putin When He Travels?: Understanding State Cooperation Through Other ICC Non-Arrest Cases Against Malawi, Chad, Nigeria, the Democratic Republic of Congo, South Africa, Djibouti, Uganda, and Jordan", **International Human Rights Law Review**, C. 12, S. 1, 2023, s. 41.

¹⁰⁴ El Beşir, 29 yıllık diktatörlüğüne karşı ülke çapında aylarca süren protestoların ardından Nisan 2019'da ordu tarafından görevden alınmıştır. HENDAWI Hamza, "Handing Sudan's former president over to the ICC is a dangerous decision, analysts say", <https://www.thenationalnews.com/world/africa/handing-sudan-s-former-president-over-to-the-icc-is-a-dangerous-decision-analysts-say-1.978332>, (Erişim Tarihi: 23 Ekim 2023).

¹⁰⁵ SARKIN, "Will the International Criminal Court (ICC) Be Able to Secure the Arrest of Vladimir Putin When He Travels?", s. 57.

¹⁰⁶ Karar için bkz. "Security Council Resolution on Violations of International Humanitarian Law and Human Rights Law in Darfur, Sudan, S/RES/1593".

¹⁰⁷ "*Güvenlik Konseyi [...] Sudan Hükümeti'nin ve Darfur'daki çatışmanın diğer tüm taraflarının, bu karar uyarınca Mahkeme ve Savcı ile tam iş birliği yapmasını ve gerekli her türlü yardımı sağlamasını kararlaştırır ve Roma Statüsü'ne taraf olmayan Devletlerin Statü kapsamında hiçbir yükümlülüğü olmadığını kabul etmekle birlikte, tüm Devletleri ve ilgili bölgesel ve diğer uluslararası kuruluşları tam iş birliği yapmaya çağırır.*" S/RES/1593, para. 2.

UCM tarafından insanlığa karşı suçlar, savaş suçları ve/veya soykırım suçlarından iki tutuklama kararı verilmiştir¹⁰⁸. Ancak El Beşir, bu kararlara karşın pek çok devlete ziyaretlerde bulunmuştur. NUBA'nın Raporu'na göre 4 Mart 2009'dan 12 Nisan 2017'ye kadar toplam 89 ziyaret gerçekleştiren El Beşir'in ziyaret ettiği ülkelerin arasında Statü'ye taraf devletler de bulunmaktadır¹⁰⁹.

Bu süreçte elbette UCM boş durmamıştır. ÖSDler, Demokratik Kongo Cumhuriyeti, Uganda, Kenya, Cibuti, Malavi, Nijerya, Güney Afrika ve Ürdün'ün¹¹⁰ El Beşir'in tutuklanması ve teslim edilmesi konusunda iş birliği yapmamasını BM Güvenlik Konseyi ve Taraf Devletler Kurulu'na bildirmiştir¹¹¹. Bu devletlerin iş birliği yapmamaları konusundaki temel argümanları, El Beşir'in andlaşmalar ve yapılageliş hukuku uyarınca yabancı devletlerin cezai yargı yetkisinden kişisel bağışıklığa sahip olması ve bu bağışıklığın m.98 çerçevesinde korunduğudur¹¹². Hem ÖSDler'in hem de TD'nin bu devletlerin tutuklama kararına uymamaları üzerine aldıkları kararlardaki bağışıklık değerlendirmelerinde ele aldıkları yaklaşımlar çokça eleştirilmiştir¹¹³.

¹⁰⁸ Prosecutor v. Omar Hassan Ahmad Al Bashir, Decision on the Prosecution's Application for a Warrant of Arrest against Omar Hassan Ahmad Al Bashir, ICC-02/05-01/09-3, (ICC, Pre-Trial Chamber I 04 Mart 2009); Prosecutor v. Omar Hassan Ahmad Al Bashir, Second Decision on the Prosecution's Application for a Warrant of Arrest, 12 July 2010, ICC-02/05-01/09-94, (ICC, Pre-Trial Chamber I 12 Temmuz 2010).

¹⁰⁹ NUBA, "75 Trips to 22 Countries in 7 Years: An Indicted War Criminal's Travels" (Nuba Reports 07 March 2016), <https://nubareports.org/bashir-travels/>, (Erişim Tarihi: 15 Kasım 2023). Her ne kadar rapor 7 Mart 2016 tarihli olsa da, rapora erişim sağlanan web sitesinin alt kısmında sonraki yıla ait veriler de yer almaktadır. Bu nedenle çalışmada gerçekleştirilen seyahat sayısı 75 değil 89 olarak yazılmıştır.

¹¹⁰ Ayrıntılı bilgi için bkz. SARKIN, "Will the International Criminal Court (ICC) Be Able to Secure the Arrest of Vladimir Putin When He Travels?", ss. 42-57.

¹¹¹ "Non-cooperation | International Criminal Court", <https://asp.icc-cpi.int/non-cooperation>, (Erişim Tarihi: 16 Kasım 2023). Bu bildirimlere karşın BMGÜK tarafından etkin tedbirler alınmaması Savcı'nın raporuna yansımış, bunun Mahkeme'nin etkinliğini zedeleyeceğinden bahsedilerek daha güçlü tedbirleri alınması talep edilmiştir. Office of the Prosecutor, "Eighteenth Report of the Prosecutor of the International Criminal Court to the United Nations Security Council Pursuant to UNSCR 1593 (2005)", ss. 12-13, <https://www.icc-cpi.int/sites/default/files/iccdocs/otp/OTP-18ReportUNSCDafurDecember2013.pdf>, (Erişim Tarihi: 12 Kasım 2023).

¹¹² DE SOUZA DIAS, Talita, "The 'Security Council Route' to the Derogation from Personal Head of State Immunity in the Al-Bashir Case: How Explicit Must Security Council Resolutions Be?", **EJIL: Talk!**, <https://www.ejiltalk.org/the-discussion-of-the-security-council-roots-to-the-derogation-from-personal-immunities-in-the-al-bashir-case-how-explicit-must-security-council-resolutions-be/>, (Erişim Tarihi: 17 Kasım 2023).

¹¹³ Örneğin bkz. KREICKER, Helmut, "Immunität und IstGH, Zur Bedeutung völkerrechtlicher Exemtionen für den Internationalen Strafgerichtshof," **Zeitschrift für Internationale Strafrechtsdogmatik**, C. 7, 2009, ss. 350-67; GAETA, Paola, "Guest Post: The ICC Changes Its

Beşir hakkında tutuklama kararı çıkaran ilk kararında ÖSD, ulusal düzeyde bağımsızlıklara saygı yükümlülüğüne değinmeksizin “*Ömer El Beşir'in Statü'ye taraf olmayan bir devletin başkanı olarak mevcut konumunun Mahkeme'nin mevcut dava üzerindeki yargı yetkisi üzerinde hiçbir etkisi ol-*

Mind on the Immunity from Arrest of President Al Bashir, But It Is Wrong Again”, **Opinio Juris**, <http://opiniojuris.org/2014/04/23/guest-post-icc-changes-mind-immunity-arrest-president-al-bashir-wrong/>, (Erişim Tarihi: 17 Kasım 2023); GALAND Alexandre Skander, “Guest Post: Is the International Criminal Court in Need of Support to Clarify the Status of Heads of States’ Immunities?”, **Opinio Juris**, <http://opiniojuris.org/2015/09/11/guest-post-is-the-international-criminal-court-in-need-of-support-to-clarify-the-status-of-heads-of-states-immunities/>, (Erişim Tarihi: 17 Kasım 2023); DU PLESSIS Max, “The ICC’s Immunity Debate - The Need for Finality”, **EJIL: Talk!**, <https://www.ejiltalk.org/the-iccs-immunity-debate-the-need-for-finality/>, (Erişim Tarihi: 17 Kasım 2023); BARTELS, “Legitimacy and ICC Jurisdiction Following Security Council Referrals”, ss. 141-78; AKANDE Dapo, “The Immunity of Heads of States of Nonparties in the Early Years of the ICC”, **AJIL Unbound**, C. 112, 2018, ss. 172-76; AKANDE Dapo, “The Bashir Appeal at the ICC”, **EJIL: Talk!**, <https://www.ejiltalk.org/the-bashir-appeal-at-the-icc/>, (Erişim Tarihi: 17 Kasım 2023); AKANDE Dapo / SOUZA DIAS Talita DE, “Does the ICC Statute Remove Immunities of State Officials in National Proceedings? Some Observations from the Drafting History of Article 27(2) of the Rome Statute”, **EJIL: Talk!**, <https://www.ejiltalk.org/does-the-icc-statute-remove-immunities-of-state-officials-in-national-proceedings-some-observations-from-the-drafting-history-of-article-272-of-the-rome-statute/>, (Erişim Tarihi: 17 Kasım 2023); DE SOUZA DIAS, “The ‘Security Council Route’ to the Derogation from Personal Head of State Immunity in the Al-Bashir Case”; AKANDE, Dapo, “ICC Appeals Chamber Holds That Heads of State Have No Immunity Under Customary International Law Before International Tribunals”, **EJIL: Talk!**, <https://www.ejiltalk.org/icc-appeals-chamber-holds-that-heads-of-state-have-no-immunity-under-customary-international-law-before-international-tribunals/>, (Erişim Tarihi: 17 Kasım 2023); BOWER Adam, “Contesting the International Criminal Court: Bashir, Kenyatta, and the Status of the Nonimpunity Norm in World Politics”, **Journal of Global Security Studies**, C. 4, S. 1, 2019, ss. 88-104; GALAND Alexandre Skander, “A Hidden Reading of the ICC Appeals Chamber’s Judgment in the Jordan Referral Re Al-Bashir”, **EJIL: Talk!**, <https://www.ejiltalk.org/a-hidden-reading-of-the-icc-appeals-chambers-judgment-in-the-jordan-referral-re-al-bashir/>, (Erişim Tarihi: 17 Kasım 2023); TLADI Dire, “Sudan Agrees to Send Al Bashir to the ICC: What Now for the Law?”, **Opinio Juris**, <http://opiniojuris.org/2020/02/12/sudan-agrees-to-send-al-bashir-to-the-icc-what-now-for-the-law/>, (Erişim Tarihi: 17 Kasım 2023); GUILFOYLE Douglas, “Is the International Criminal Court Destined to Pick Fights with Non-State Parties?”, **EJIL: Talk!**, <https://www.ejiltalk.org/is-the-international-criminal-court-destined-to-pick-fights-with-non-state-parties/>, (Erişim Tarihi: 17 Kasım 2023); CORMIER, **The Jurisdiction of the International Criminal Court over Nationals of Non-States Parties**; PILLAI Priya, “Sudan, the International Criminal Court and Omar Al Bashir”, **Opinio Juris**, <http://opiniojuris.org/2021/08/06/sudan-the-international-criminal-court-and-omar-al-bashir/>, (Erişim Tarihi: 17 Kasım 2023); MASUMBE Paul S., “The Travails of Prosecuting Serving Heads of State before the ICC: The Case of Omar Al Bashir and Vladimir Putin”, **E-Journal of Humanities, Arts and Social Sciences**, 2023, ss. 1320-29; IYI, “Re-Thinking the Authority of the UN Security Council to Refer Nationals of Non-Party States to the ICC”, ss. 391-417; RONEN, “The International Criminal Court and Nationals of Non-Party States”, ss. 83-110.

madığını” belirtmiştir¹¹⁴. 13 Aralık 2011’de Malavi ve Çad’ın El Beşir’i tutuklamaması konusundaki kararlarında ÖSD, bir uluslararası mahkeme, bir devlet başkanı hakkında uluslararası suçlardan dolayı tutuklama kararı çıkardığında, uluslararası mahkemelerin yetkisi *ratione personae* bağısıklığın istisnasını teşkil ettiğinden, bağısıklıkların ortadan kalktığını ve dolayısıyla 98(1) maddesinin uygulanamaz ve aslında gereksiz hale geldiğini ileri sürmüştür. Ancak Mahkeme’nin talebi üzerine hareket geçmekle yükümlü taraf devletlerin bu talebi gerçekleştirirken, yargı yetkisini tanımayan bir devletin devlet başkanının bağısıklığı karşısındaki konumunu ele almamıştır¹¹⁵. Burada Mahkeme ile bireyler arasındaki dikey ilişki bakımından bir değerlendirme yapan ve konuyu yalnızca Statü bağlamında değerlendiren ÖSD, uluslararası hukukun diğer kuralları ışığında bir yorum yapmayı ihmal etmiştir. DE SOUZA DIAS’ın haklı olarak belirttiği üzere Statü bir uluslararası anlaşma olduğundan, onu uluslararası anlaşmalar hukukunun genel kuralları ışığında ele almak gerekmektedir¹¹⁶. Her ne kadar Statü’de devlet başkanlarının yargı bağısıklığını yok sayan bir hüküm bulunsa da bu hükmün, UCM ile yetkisi dahilindeki devlet arasında dikey ilişkiye yönelik olduğu unutulmamalıdır. Taraf devletlerin üçüncü devletler ile ilişkilerinde uygun davranmaları gereken yükümlülükleri, Mahkeme’nin bu dikey ilişkisinin sınırını oluşturmaktadır.

9 Nisan 2014’te bu kez Daire, Demokratik Kongo Cumhuriyeti’nin¹¹⁷ tutuklama kararına uymamasıyla ilgili verdiği kararında, önceki kararlarına atıf yapmaksızın başka bir yaklaşım benimsemiştir. Mahkeme yargı bağısıklığının Mahkeme’nin yargılama yetkisini kullanmasına engel olabileceğini kabul ederken, Demokratik Kongo Cumhuriyeti’nin El Beşir’i tutuklama yü-

¹¹⁴ Prosecutor v. Omar Hassan Ahmad Al Bashir, Decision on the Prosecution’s Application for a Warrant of Arrest against Omar Hassan Ahmad Al Bashir, ICC-02/05-01/09-3.

¹¹⁵ Prosecutor v. Omar Al Bashir, Decision Pursuant to Article 87(7) of the Rome Statute on the Failure by the Republic of Malawi to Comply with the Cooperation Requests Issued by the Court with Respect to the Arrest and Surrender of Omar Hassan Ahmad Al Bashir, ICC-02/05-01/09-139-Corr, (Pre-Trial Chamber I 13 Aralık 2011); Prosecutor v. Omar Al Bashir, Decision pursuant to article 87(7) of the Rome Statute on the refusal of the Republic of Chad to comply with the cooperation requests issued by the Court with respect to the arrest and surrender of Omar Hassan Ahmad Al Bashir, ICC-02/05-01/09-140-tENG, (ICC, Pre-Trial Chamber I 13 Aralık 2011).

¹¹⁶ DE SOUZA DIAS, “The ‘Security Council Route’ to the Derogation from Personal Head of State Immunity in the Al-Bashir Case”.

¹¹⁷ Prosecutor v. Omar Al Bashir, Decision on the Cooperation of the Democratic Republic of the Congo Regarding Omar Al Bashir’s Arrest and Surrender to the Court, ICC-02/05-01/09-195, (ICC, Pre-Trial Chamber II 09 Nisan 2014).

kümlülüğünün temelini, Güvenlik Konseyi'nin El Beşir'in bağımsızlıklardan zımnen feragat etmesine dayandırmıştır¹¹⁸. Sonrasında Mahkeme, Uganda ve Cibuti'nin El Beşir'i tutuklamamasına ilişkin 11 Temmuz 2016 tarihli kararlarında bu yaklaşımı sürdürmüştür¹¹⁹.

Ertesi sene bu kez Güney Afrika'nın¹²⁰ El Beşir'i tutuklamamasıyla ilgili verdiği kararda ÖSD, “[u]luslararası yapılageliş hukukunda, başka bir devlet tarafından uluslararası suçlar nedeniyle tutuklanmaları talep edildiğinde, tutuklama özellikle bu Mahkeme de dahil olmak üzere uluslararası bir mahkeme adına talep edilse bile, devlet başkanlarının bağımsızlığını ortadan kaldıracak bir kural tespit edememiştir¹²¹.” ÖSD, bu yolla Malavi ve Çad kararlarına dönüş yaparak yapılageliş kuralları yerine Statü'ye dayanmış ve BMGÜK kararında El Beşir'in bağımsızlığının açıkça veya zımni biçimde kaldırıldığını görmediğini ifade ederken son üç karardaki yaklaşımları açıkça reddetmiştir¹²². ÖSD, BMGÜK havalesiyle Roma Statüsü'nün Sudan için en azından Statü'nün hükümleri bakımından taraf bir devlet gibi etki doğurduğunu ve m. 27/2'nin Sudan'a uygulanacağını ifade etmiştir. Daire ayrıca, Sudan'ın bağımsızlıktan feragat etmesinin gerekmediğini çünkü El Beşir'in Mahkeme önünde bağımsızlığının bulunmadığını; dolayısıyla taraf devletlerin El Beşir'i tutuklayıp teslim ederken uluslararası hukuku ihlal etmeyeceklerini kaydetmiştir¹²³. 11 Aralık 2017'de Ürdün hakkında verdiği kararda da ÖSD bu yaklaşımı tekrarlamıştır¹²⁴. Bunun üzerine Ürdün, TD'ye başvurmuştur.

¹¹⁸ ICC-02/05-01/09-195, para. 29.

¹¹⁹ Prosecutor v. Omar Al Bashir, Decision on the non-compliance by the Republic of Djibouti with the request to arrest and surrender Omar Al-Bashir to the Court and referring the matter to the United Nations Security Council and the Assembly of the State Parties to the Rome Statute, ICC-02/05-01/09-266-ENG, (ICC, Pre-Trial Chamber II 11 Temmuz 2016); Prosecutor v. Omar Al Bashir, Decision on the non-compliance by the Republic of Uganda with the request to arrest and surrender Omar Al-Bashir to the Court and referring the matter to the United Nations Security Council and the Assembly of State Parties to the Rome Statute, ICC-02/05-01/09-267-ENG, (ICC, Pre-Trial Chamber II 11 Temmuz 2016).

¹²⁰ Prosecutor v. Omar Al Bashir, Decision under article 87(7) of the Rome Statute on the non-compliance by South Africa with the request by the Court for the arrest and surrender of Omar Al-Bashir, ICC-02/05-01/09, (ICC, Pre-Trial Chamber II 06 Temmuz 2017).

¹²¹ ICC-02/05-01/09, para. 68.

¹²² ICC-02/05-01/09, para. 96.

¹²³ ICC-02/05-01/09, para. 83-93.

¹²⁴ Prosecutor v. Omar Al Bashir, Decision under article 87(7) of the Rome Statute on the non-compliance by Jordan with the request by the Court for the arrest and surrender of Omar Al-Bashir, ICC-02/05-01/09-309-ENG, (ICC, Pre-Trial Chamber II 11 Aralık 2017).

TD ise çoğunluk görüşünde, daha önceki kararlarda dikey bağışıklığa ilişkin daha radikal bir yaklaşım benimsemiştir. Kararın 451. paragrafında TD şu saptamalarda bulunmaktadır:

“Roma Statüsü’nün 98(1) maddesi bağlamında, yatay düzlemde bağışıklık iddiasına getirilen zorluk üç senaryoyu içermektedir: (a) Roma Statüsü’ne taraf devletler arasındaki bir ilişkide, üçüncü devletin (Roma Statüsü’ne taraf) talep edilen devletle (yine Roma Statüsü’ne taraf) ilgili olarak UCM’de şüpheli veya sanık olan üçüncü devletin üst düzey devlet görevlisinin bağışıklığını ileri sürmesi makul değildir; (b) BM’ye üye devletler arasında, Güvenlik Konseyi’nin 13(b) maddesi uyarınca Mahkeme’ye yargı yetkisi verilmesi amacıyla BM Şartı’nın VII. Bölümü’ne göre alınan bir karar uyarınca üçüncü devletten UCM ile tam iş birliği yapmasını özellikle talep etmesi halinde, üçüncü devletin (Roma Statüsü’ne taraf olmayan) talep edilen devlet (Roma Statüsü’ne taraf olan) ile ilgili olarak görevlisinin bağışıklığını başarılı bir şekilde ileri sürebileceği de kolayca kabul edilmemektedir; ve, (c) Roma Statüsü’ne taraf olmayan iki BM üyesi devletle ilgili olarak, Güvenlik Konseyi’nin Roma Statüsü’nün 13(b) maddesi uyarınca yaptığı bir sevk bağlamında, kararın ilgili devletin UCM ile tam iş birliği yapmasını gerektirmek yerine sadece teşvik ettiği durumlarda, bağışıklığın başarılı bir şekilde ileri sürülebileceği varsayılmamalıdır¹²⁵.”

TD, uluslararası mahkemelerin geleneksel bağışıklığa bir istisna teşkil ettiğini savunmak yerine, devlet görevlilerinin uluslararası mahkemelerde dikey bağışıklıklarını yok sayan bir yaklaşım sergilemiş ve m.27/2’nin kendisinin yapılageliş hukukunu yansıttığını iddia etmiştir¹²⁶. Oysa UCM, kendilerini kuran uluslararası andlaşmanın ürünüdür ve bu andlaşmayla aslında devletler kendi yetkilerini mahkemeye devretmektedir¹²⁷. Böyle bakıldığında da bir devlet kendisinde olmayan bir yetkiyi nasıl devredecektir? Devlet başkanlarının *ratione personae* bağışıklıklarının yabancı ceza yargılamalarında

¹²⁵ The Prosecutor v. Omar Hassan Ahmad Al Bashir, Judgment in the Jordan Referral re Al-Bashir Appeal, ICC-02/05-01/09-397-Corr. (ICC, Appeals Chamber 06 Mayıs 2019).

¹²⁶ LIU, Yunqing, “Do States Party to the International Criminal Court Statute Have the Obligation to Arrest Vladimir Putin?”, **EJIL: Talk!**, <https://www.ejiltalk.org/do-states-party-to-international-criminal-court-statute-have-the-obligation-to-arrest-vladimir-putin/>, (Erişim Tarihi: 24 Mayıs 2023).

¹²⁷ AKANDE, “The Immunity of Heads of States of Nonparties in the Early Years of the ICC”, s. 173.

devletlerin yetkilerinden bağışık oldukları yerleşik kuralı¹²⁸, yerel düzeyde cezai bir yetkinin de bulunmadığı sonucunu doğurmaktadır. Dolayısıyla burada, devletlerin sahip olmadıkları bir yetkiyi devredemeyecekleri kuralı göz ardı edilmektedir. El Beşir'in tutuklanmasının bir zorunluluk olduğu yönündeki ÖSDler arasında mutabık kalınan tespit, farklı hukuki yaklaşımların tutarsız ve yetersiz oluşu ve TD'nin de radikal görüşü sonucunda hükmünü yitirmiş addedilmekte ve bu durum, Afrika Birliği'nin üçüncü devletlerin devlet başkanlarının uluslararası yapılageliş hukuku uyarınca tutuklamadan muaf oldukları yönündeki görüşüne itibar kazandırdığı için de ayrıca eleştirilmektedir¹²⁹.

III. DEVLETLERİN MAHKEME İLE İŞ BİRLİĞİ YÜKÜMLÜLÜĞÜ v. DEVLET BAŞKANLARININ YARGI BAĞIŞIKLIĞI

UCM, yargılama yetkisini kullanırken taraf devletlerin yardımına muhtaçtır¹³⁰. Bunun temel nedeni, Mahkeme'nin kanıtları elde etme, tutuklama gibi tedbirleri uygulayacak bir zorlama gücü mekanizmasından yoksun olmasıdır¹³¹. Başka bir deyişle, ulusal ceza yargılamalarında kolluk kuvvetleri marifetiyle gerçekleştirilen pek çok işlem, uluslararası bir kolluk gücünün bulunmaması karşısında, yine devletlerin bu konuda Mahkeme ile girişecekleri iş birliğini zorunlu kılmaktadır. Ne var ki bu yükümlülükle uluslararası hukuktan kaynaklanan bağışıklıklara uyma yükümlülüğü, üçüncü devletlerin başkanları söz konusu olduğunda çatışmaktadır. Burada, aşağıda göreceğimiz gibi, m.98'den kaynaklanan yatay etki bağlamında, üçüncü devletlerin başkanlarının *ratione personae* bağışıklıklarının, Mahkeme'nin teslim etme talebi ile çatışması söz konusudur. Gerçekten de gerek El Beşir olayında gerek-

¹²⁸ GAETA, P., "Does President Al Bashir Enjoy Immunity from Arrest?", *Journal of International Criminal Justice*, C. 7, S. 2, 2009, s. 317.

¹²⁹ MCINTYRE, Gabrielle, "The impact of a lack of consistency and coherence: How key decisions of the International Criminal Court have undermined the Court's legitimacy", *QIL-Questions of International Law*, C. 67, 2020, ss. 39-40.

¹³⁰ CASSESE, A., "On the Current Trends towards Criminal Prosecution and Punishment of Breaches of International Humanitarian Law", *European Journal of International Law*, C. 9, S. 1, 1998, s. 13. SARKIN bu UCM'yi bu nednele "kolsuz bacaksız bir dev" olarak tanımlamaktadır. SARKIN, "Will the International Criminal Court (ICC) Be Able to Secure the Arrest of Vladimir Putin When He Travels?", s. 58.

¹³¹ DÖNER, Ayhan / DABANLIOĞLU ALANUR, Nesrin, "Uluslararası Ceza Mahkemesi Karşısında ABD'nin Durumu ve 'Madde 98' Andlaşmaları", *Erzincan Binali Yıldırım Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi*, C. XXI, S. 3-4, 2017, s. 14.

se şimdi Putin olayındaki temel sorun budur. El Beşir'in olayında BMGÜK havalesi olduğu için bu havalenin BM üyesi tüm devletlere etki edecek bir yükümlülük mü öngördüğü yoksa sadece Sudan bakımından bir “*ad hoc* taraf devlet” statüsü mü yarattığı tartışmalara neden olmuştur. Ancak Putin örneğinde yetkinin doğması farklı bir yönden gerçekleşmiştir. Buradaki esas mesele, bir mahkemenin, kurucu anlaşmasının bağımsızlığı kaldırılan nitelikteki bir hükmünün, Mahkeme'nin yetkili olduğu bir suç için kendisine evrensel bir yetki sağlayıp sağlamadığı ve bir kez yetki sahibi olduğunda bu yetkinin *erga omnes* uygulanarak bağımsızlığı kaldırıp kaldırmayacağıdır. Başka bir deyişle, Statü'ye taraf olmamış bir devletin başkanının *ratione personae* bağımsızlığı, salt Mahkeme bir şekilde yetkili kılındı ve/veya hakkında tutuklama kararı çıkardı diye ortadan kalkar mı? Bu soruya geçmeden önce taraf devletlerin Roma Statüsü'ne göre iş birlikleri yükümlülüklerine genel hatlarıyla kısaca değinelim. Burada tüm maddeleri tek tek ele almayacağız. Yalnızca konuyla ilgili genel bir çerçeve çizmekle yetineceğiz.

A. Roma Statüsü Uyarınca UCM ile İşbirliği Yükümlülüğü

Mahkeme ile iş birliği konusu Statü'nün 9. kısmında düzenlenmektedir. Statü'nün 86. maddesi¹³² Mahkeme ile iş birliği konusunda genel bir yükümlülük veya bir yazarın deyimiyle görev öngörmektedir¹³³. Yine Statü'nün m. 89/1¹³⁴ hükmünde tutuklama ve teslim etmeyle ilgili yükümlülük zikredilmektedir. 89/3-a hükmü¹³⁵ uyarınca burada anılan teslim etme yükümlülüğü, transfer etmeyi de içermektedir. Mahkeme'nin Statüsü bu konuda taraf devletlere kendi iç hukuklarında öyle bir suç olmadığı gerekçesiyle ilgili yükümlülüğü

¹³² Madde 86 Genel iş birliği yükümlülüğü: “*Taraf devletler, bu Statü hükümlerine uygun olarak, Mahkeme'nin yargı yetkisine giren suçların soruşturulması ve kovuşturulmasında Mahkeme ile tam iş birliği yaparlar.*”

¹³³ GAETA Paola, “Official Capacity and Immunities”, **The Rome Statute of the International Criminal Court: A Commentary**, CASSESE, Antonio / GAETA, Paola / JONES, John R. W. D. (Editörler), Oxford University Press, Oxford ; New York, 2002, s. 993.

¹³⁴ Madde 89 Kişilerin Mahkemeye Teslim Edilmesi: “*1. Mahkeme, bir kişinin tutuklanması ve teslim edilmesine ilişkin bir talebi, 91. maddede belirtilen talebi destekleyen belgelerle birlikte, söz konusu kişinin topraklarında bulunabileceği herhangi bir Devlete iletebilir ve söz konusu kişinin tutuklanması ve teslim edilmesi için bu Devletten iş birliği talep edebilir. Taraf Devletler, bu Bölümün hükümlerine ve kendi ulusal yasalarındaki usule uygun olarak, tutuklama ve teslim etme taleplerine uyacaklardır.*”

¹³⁵ Madde 89/3a: “*Bir Taraf Devlet, ulusal usul hukukuna uygun olarak, başka bir Devlet tarafından Mahkeme'ye teslim edilen bir kişinin, bu Devlet üzerinden transit geçişinin teslim işlemini engelleyeceği veya geciktireceği durumlar dışında, kendi toprakları üzerinden nakline izin verecektir.*”

reddetme hakkı tanımamaktadır. Yani, taraf devletler Mahkeme'nin talebini iç hukuklarına dayanarak reddedemezler¹³⁶. Nitekim, ulusal düzeyde söz konusu uluslararası suçun tanımlanmamış olması, bireysel cezai sorumluluğun bulunmadığı sonucu doğurmaz¹³⁷.

Statü'ye taraf olmayan devletlerin ise Mahkeme ile kurulacak ad hoc uzlaşma grubu veya başka uygun bir araç ile yardım sağlamaya çağırılması mümkündür. Mahkeme ile iş birliğini bir şekilde kabul etmiş devlet eğer kendisinden istenen talebi yerine getirmezse, Mahkeme durumu Üye Devletler Kurulu'na veya eğer durum BMGÜK tarafından kendisine havale edildiyse BMGÜK'e bildirir. (m.87/5) Görüldüğü gibi üçüncü devletlerin rızası hilaflına bir iş birliği sağlamak mümkün değildir. Dolayısıyla, tartışmalı da olsa, BMGÜK havalesinin üçüncü devlete yükümlülük öngörmesi hali dışında, Statü'de üçüncü devletleri Mahkeme'nin yetkisi çerçevesinde iş birliğine zorlayacak bir kurala rastlanmamıştır.

B. Tutuklama Kararının Bir Devlet Başkanı Hakkında Olması Halinde İşbirliği Yükümlülüğünün Durumu: Madde 98

Roma Statüsü'nün bağışıklıklarla ilgili iki hükmü bulunduğunu daha önce söylemiştik. Bu hükümlerden m.27, Mahkeme'nin sanığın devletiyle olan ilişkisini ve dolayısıyla devlet başkanının Mahkeme önündeki yargılamadan bağışık olup olmadığı sorusuyla ilgili olarak, dikey etkiyi nitelemektedir. Dikey etkide Mahkeme ile taraf devletler arasında hiyerarşik bir ilişki mevcuttur diyebiliriz. Diğer hüküm ise, Statü'nün iş birliğine ilişkin 9. kısmında yer alan m. 98'dir. Söz konusu hüküm, Mahkeme ile iş birliği yükümlülüğü altında olan (taraf) devletin, üçüncü bir devlet ile ilişkisine yönelmiş yatay etkiye işaret eder¹³⁸. Yani burada, bir yanda Mahkeme'nin m.12 çerçevesinde yetkisi altında olan ve Mahkeme'nin talebini yerine getirecek taraf devlet, diğer yanda talep konusuyla ilgisi olan üçüncü (taraf olmayan) devlet, arada da bir bağışıklık meselesi bulunmaktadır. Yatay etkide bağışıklıktan kaynaklanan sorun iki devlet arasındadır; bu ilişkide UCM doğrudan yer almamaktadır.

¹³⁶ Bu, 1969 VAHS'nin 27. Maddesinde yer alan devletlerin iç hukuklarını mazeret göstererek uluslararası andlaşmadan kaynaklanan yükümlülüklerini ihlal edemeyeceklerine ilişkin hükmün yansımalarıdır.

¹³⁷ ERSON ASAR, *Yabancı Devletlerdeki Yargılamalar Açısından Uluslararası Hukukta Devlet Görevlilerinin Yargı Bağışıklığı*, s. 174.

¹³⁸ AKANDE, "The Immunity of Heads of States of Nonparties in the Early Years of the ICC", s. 173.

Yatay etki bakımından Mahkeme'nin taraf devletin iş birliğini elde edebilmesi için, taraf devletin üçüncü devlete karşı girdiği yükümlülükler aykırılık teşkil etmeden teslimi gerçekleştirebilmesi, üçüncü devletin UCM'ye teslimine rıza göstermesine bağlıdır¹³⁹. Daha önce ifade ettiğimiz gibi, taraf devletlerin, m. 27/2 ve madde 98/1'in birlikte ele alınmasının sonucunda başka bir taraf devletin devlet başkanını Mahkeme'nin tutuklama kararına uygun biçimde teslim etmekten imtina etmelerini gerektirecek bir durum bulunmamaktadır. Çünkü bu durumda, bu iki hükmün birlikte değerlendirilmesiyle söz konusu iki devletin de Statü'ye taraf olmak yoluyla zaten bağışıklardan feragat etmeyi kabul ettikleri sonucuna ulaşılır. FOAKES bunu "birleşik etki" olarak isimlendirmektedir¹⁴⁰.

Burada bahsedilenler öncelikle taraf devletler ile Mahkeme'yi belli bir durum için tanıyan devletlerdir. Bunlara genel olarak Mahkeme'nin yetkisi dahilinde devlet de diyebiliriz. Ancak taraflardan birinin Mahkeme'nin yetkisi dahilinde devlet, diğerinin ise üçüncü devlet olduğu durumlarda işler karışmaktadır. Çünkü m.98/2 hükmü, taraf devletlerin, üçüncü bir devletin devlet başkanının veya üst düzey görevlisinin bağışıklığına saygı gösterme zorunlulukları karşısında, üçüncü devletin bağışıklıktan feragat etmesi durumu saklı kalmak koşuluyla, Mahkeme'nin üçüncü devletin rızasının hilafına teslim talebini devam ettiremeyeceğini öngörmektedir. Bu durumda m.27'deki "resmi statünün konu dışı kalması" ve dolaylı olarak bağışıklığın yok sayılması durumu, üçüncü devletler bakımından geçerli olmayacaktır. Mahkeme bu duruma uygun davrandığında, yani teslim talebini sürdürmediğinde, bir sorun çıkmayacaktır. Yine üçüncü devletin böyle bir feragati gerçekleştirmesi halinde de Mahkeme, önündeki süreçlere devam edebilecektir. Asıl sorun, BMGÜK kararıyla havale edilen konularda ile m.12 çerçevesinde UCM'nin sahip olduğu yetkiler bakımından üçüncü devletlerin devlet başkanlarının yargı bağışıklığıdır.

BMGÜK havalesiyle Mahkeme'nin yetkili olması durumu (Sudan olayında olduğu gibi) açısından farklı argümanlar ortaya atılmıştır. Birinci ar-

¹³⁹ Bu hükmün etkisini bertaraf etmek üzere, ABD'nin hükmü tersten okuyarak "teslim etmeme" anlaşmaları yaptığı görülmektedir. ABD, bu anlaşmaları sadece resmi görevi ifa eden vatandaşlarını değil, tüm ABD vatandaşlarını kapsayacak şekilde düzenlemektedir. Bu da ABD'nin m. 98/2 hükmünde yer alan "gönderen devlet" kavramını, "vatandaşlık bağıyla bağlı olunan devlet" olarak geniş biçimde yorumlayarak söz konusu kavramın muğlaklığı iddiasını kötüye kullanmakla eleştirilmiştir. DÖNER DABANLIOĞLU ALANUR, "Uluslararası Ceza Mahkemesi Karşısında ABD'nin Durumu ve 'Madde 98' Andlaşmaları", ss. 23-24, 29.

¹⁴⁰ FOAKES, *The position of heads of state and senior officials in international law*, s. 200.

gümüne göre, BMGÜK havalesi ilgili devleti Statü'nün tarafı yapmasa da taraf devletler gibi hak ve yükümlülük altına sokar¹⁴¹. Çünkü BMGÜK'ün BM Andlaşması'nın VII. Bölümü çerçevesinde aldığı karar, yalnızca lafzına değil kararı çevreleyen koşulların bütününe bakılarak değerlendirilmeli ve böylece m. 25 bağlamından bağlayıcı olduğu tespit edildiğinde de bu yolla, üçüncü devlet Statü'nün tarafı olmasa da Statü, BMGÜK kararı vesilesiyle kendisine etki etmektedir¹⁴². Başka bir deyişle, nasıl ki taraf devletlerin başkanlarının yargı bağımsızlığı Mahkeme önünde yok sayılıyorsa, BMGÜK kararı ile havale edilen devletin devlet başkanının bağımsızlığı da yok sayılabilecektir¹⁴³. Bu anlamda Statü'nün 27/2. maddesi Sudan için de geçerlidir.

Diğer bir argüman, UCM'nin uluslararası ceza adaletini sağlamak ve cezasızlığı sona erdirebilmek amacıyla kurulduğu¹⁴⁴; asla Statü'ye taraf olmayacak diktatörlerin hesap vermesini mümkün kılacak ilk ve tek daimi uluslararası ceza mahkemesi olarak en yetkin mercii olduğu ve BMGÜK'ün bu havalesi ile acil bir eksikliğin giderildiğidir¹⁴⁵.

Başka bir argümana göre ise BMGÜK'ün Bölüm VII kapsamında *ad hoc* uluslararası ceza mahkemeleri kurma yetkisini, davaları UCM'ye sevk etme yetkisinin kaynağı olarak kıyasen uygulanabilir kılan ve bu yolla ilgili devlette (Sudan'da) işlenen suçlar bakımından UCM'nin herkes üzerinde yetki kullanabilmesini sağlayan şey, BMGÜK'ün VII. Bölüm altında aldığı kararın m.25 uyarınca bağlayıcı olması olacaktır¹⁴⁶. Böylelikle, BMGÜK havalesi ile UCM böylesi bir *ad hoc* mahkeme haline gelmemekle birlikte, UCM'nin normal şartlarda üçüncü devletlere karşı yetki kullanmasındaki hukuka aykırılık, BMGÜK kararı ile hukuka uygun hale gelecektir¹⁴⁷.

¹⁴¹ AKANDE, Dapo, "The Legal Nature of Security Council Referrals to the ICC and Its Impact on Al Bashir's Immunities Symposium: The Arrest Warrant against the President of Sudan: Reasoning and Implications of the ICC Decision", *Journal of International Criminal Justice*, C. 7, S. 2, 2009, s. 347.

¹⁴² AKANDE, The Legal Nature of Security Council Referrals, ss. 346-48.

¹⁴³ AKANDE, The Legal Nature of Security Council Referrals, s. 340.

¹⁴⁴ GAETA, "Does President Al Bashir Enjoy Immunity from Arrest?", s. 321.

¹⁴⁵ IYI, "Re-Thinking the Authority of the UN Security Council to Refer Nationals of Non-Party States to the ICC", s. 401.

¹⁴⁶ LENTNER, Gabriel M., *The UN Security Council and the International Criminal Court: The Referral Mechanism in Theory and Practice*, Edward Elgar Publishing, Cheltenham, UK Northampton, MA, USA, 2018, s. 34; CORMIER, *The Jurisdiction of the International Criminal Court over Nationals of Non-States Parties*, s. 144.

¹⁴⁷ LENTNER, *The UN Security Council and the International Criminal Court*, s. 50.

Sonuç olarak tüm argümanlar aslında aynı noktaya varmaktadır¹⁴⁸: BMGÜK VII. Bölüm çerçevesinde yetki kullanmak yoluyla ülkesindeki durumu UCM'ye havale ettiği üçüncü devleti, rızası olmaksızın (iş birliği yükümlülüğü bağlamında) kısmen veya (Statü'nün tamamı açısından) tamamen bir andlaşmaya bağlayabilecektir¹⁴⁹. Güvenlik Konseyi, Roma Statüsü'nün 13/b maddesine uygun olarak durumları UCM'ye havale etmeye karar verirken de aslında bunu yapmıştır. TD de Ürdün kararında, 1593 sayılı Karar bağlamında '*Statü uyarınca 'tam iş birliği'nin, taraf devletlerin Mahkeme'ye borçlu olduğu ve Mahkeme'nin yargı yetkisini etkili bir şekilde kullanması için gerekli olan tüm yükümlülükleri kapsadığı'nı* söyleyerek bu sonucu doğrulamaktadır¹⁵⁰. Böylelikle üçüncü devletin zımni rızasının var olduğu kabul edilmektedir¹⁵¹.

Kanaatimizce UCM'nin El Beşir davasında devletlerin iş birliklerini elde edememesine ilişkin verdiği kararların tutarsızlığı, BMGÜK'ün havalesinin etkisini de sürüncemede bırakmıştır. Bu tutarsızlığın öğrettiği bir şey var ise o da, UCM'nin farklı yaklaşımlarının tutuklama kararına devletlerin uymama kültürünü su yüzüne çıkarmasıdır. Yani "*iş birliğini teşvik etmeye çalışan UCM, bunun yerine iş birliğine yanaşmayan tutumları belirginleştirmiştir*"¹⁵². Yine de BMGÜK havalesine dayalı bir tetiklenmeyle kullandığı yetkiler hukuki açıdan temellendirilebilir niteliktedir. Bu bakımdan dikey etki bağlamında devlet başkanlarının UCM önünde yargı bağımsızlığının olmadığı; yatay etki bağlamında ise BMGÜK havalesinin, ilgili devlet üzerinde Statü'den kaynaklanan yükümlülükler doğurması karşısında, veya en azından iş birliği yükümlülüğü bağlamında, ilgili devletin taraf bir devlet *gibi* hareket etmesini gerektirdiği kabul edilmektedir¹⁵³. Bu da Statü'nün 27/2 hükmün-

¹⁴⁸ PEDRETTI, *Immunity of Heads of State and State Officials for International Crimes*, s. 276.

¹⁴⁹ IYI, "Re-Thinking the Authority of the UN Security Council to Refer Nationals of Non-Party States to the ICC", s. 393. Aksi yönde bkz. METTRAUX Guénaél / DUGARD John / DU PLESSIS Max, "Heads of State Immunities, International Crimes and President Bashir's Visit to South Africa", *International Criminal Law Review*, C. 18, S. 4, 2018, s. 139.

¹⁵⁰ CORMIER, *The Jurisdiction of the International Criminal Court over Nationals of Non-States Parties*, s. 139.

¹⁵¹ CORMIER, s. 151.

¹⁵² SARKIN, "Will the International Criminal Court (ICC) Be Able to Secure the Arrest of Vladimir Putin When He Travels?", s. 61.

¹⁵³ METTRAUX / DUGARD / DU PLESSIS, "Heads of State Immunities, International Crimes and President Bashir's Visit to South Africa", s. 609. Yazarlar, BMGÜK'ün Darfur'daki duru-

deki, Mahkeme'nin *yetkili olduğu durumlarda* bağımsızlığın geçerli olmadığı kuralı açısından devlet başkanının yargı bağımsızlığının zımnen ortadan kalkması sonucunu doğurur¹⁵⁴. Yani BMGÜK havalesi Sudan örneğinde olduğu gibi Statü'nün tarafı yapmamakla birlikte, UCM'nin yetkisi kapsamındaki işlemlerde Statü'den kaynaklanan yükümlülükleri yerine getirmesi gereğini doğurur. Çünkü mantıksal olarak başka türlü UCM'nin durumla ilgili yargılama yetkisi de söz konusu olmayacaktır.

BMGÜK'ün havalesinin doğrudan yargılama yetkisi doğurmadığı, yalnızca yetkinin harekete geçme koşullarından biri olduğunu ileri süren CORMIER'e göre, UCM'nin yetkisinin ön koşullar bakımından doğup doğmadığını tespit etmesi gerekmektedir¹⁵⁵. Yargılama yetkisi, taraf bir devletin ve m.12/3 ile yetki tanıdığı devletin ülkesinde veya vatandaşı tarafından işlenen uluslararası suçlar açısından tüm taraflar veya savcı tarafından re'sen tetiklenebilir. BMGÜK de taraf devletlerden birinde gerçekleşen bir durum nedeniyle yetkiyi tetikleme hakkına sahiptir. Buradaki sorun, yazara göre, BMGÜK'ün taraf olmayan bir devlet bakımından böylesi bir havaleyi gerçekleştirdiğinde, UCM'nin yetkisinin var olup olmadığıdır¹⁵⁶. M.12'nin lafzına baktığımızda ilgili suçlar konusunda yetkiyi taraf devletlerin veya bir durum

mu UCM'ye havale ederken açıkça bağımsızlıkların yok sayılacağından bahsedilmediğini; oysa Konsey'in daha önce EYUCM ve RUCM'yi kuran kararlarında buna açıkça yer verdiğini; bu nedenle de söz konusu kararın Sudan'ı taraf bir devlet gibi kimi açılardan yükümlülük altına sokmakla birlikte bu kararın bağımsızlığı kaldırır biçimde anlaşılamayacağını savunmaktadır. Bkz. Ancak yazalar burada bir konuyu atlamaktadır. O da BMGÜK'ün ceza mahkemelerini kurarken bunların kurallarını da belirlediği ve bu mahkemelerin doğrudan Konsey'in alt organı olarak hareket ettikleri; oysa UCM'ye havale etmesinin UCM'yi bir alt organ yapmadığı gibi kendi kuralları olan bir Mahkeme olması gerçeğini de değiştirmedir. BMGÜK bu bakımdan durum ile normal şartlar yetkisi bulunmayan UCM arasında bir ilişki kurmaktadır. Bu ilişki kurulduğunda ise Mahkeme'nin kurallarının ilgili duruma etkisinin bulunmadığı nasıl düşünülebilir? Burada dikkat edilecek şey, Mahkeme'nin bir taraf devlet gibi Sudan'da her konuda yetkili kılınmasıdır. Bu durum aslında daha ziyade 12/3 kapsamında yetki tanıyan devlet gibi bir etki doğurur. Dolayısıyla nasıl ki 12/3 devleti belli bir durum için Mahkeme'yi yetkili kılıyorsa, BMGÜK de durumu havale etmesi, UCM'nin yetkisizliğini o durum özelinde ortadan kaldırmış ve istisnai bir yetki atfeilmiş gibi yorumlanmalıdır.

¹⁵⁴ AKANDE, "The Legal Nature of Security Council Referrals to the ICC and Its Impact on Al Bashir's Immunities Symposium: The Arrest Warrant against the President of Sudan: Reasoning and Implications of the ICC Decision", s. 340; KREICKER, "Immunität und IstGH, Zur Bedeutung völkerrechtlicher Exemptionen für den Internationalen Strafgerichtshof", s. 366.

¹⁵⁵ CORMIER, *The Jurisdiction of the International Criminal Court over Nationals of Non-States Parties*, s. 141.

¹⁵⁶ CORMIER, s. 141

bakımından üçüncü devletin kabul etmesi esastır. O zaman BMGÜK, *ultra vires* bir yetkiyle UCM'ye normalde var olmayan bir yetki mi vermektedir? UCM açısından bakıldığında Mahkeme'nin BMGÜK'ün kararlarının hukuki yerindeliliğini denetleyecek bir organ olmadığını söylemek gerekir. BMGÜK burada, kendi yetkisi dahilindeki bir olayı, uluslararası adaletin selametinin gerektirdiği en optimum yöntem olarak ve Roma Statüsü'nden kaynaklanan hakkını kullanarak UCM'ye havale etmekte; Mahkeme'ye bir durum üzerinde yetkisini kullanma imkanı sunmaktadır. Bu durumda Mahkeme'nin yetkisinin m.12 bağlamında ön koşullarının gerçekleşmiş olması aranmamaktadır; bu da Mahkeme'ye adeta istisnai bir yetki tanımlamaktadır¹⁵⁷. Böylece BMGÜK'ün Mahkeme'nin yargı yetkisini harekete geçirmesiyle Mahkeme, 27/2 hükmü de dahil olmak üzere sadece Statüsü'ne uygun olarak hareket ederek örneğin Sudan'ı, Statü'ye taraf bir devlet ile benzer bir hukuki konuma getirmiştir. TD'nin gerekçesindeki 'tam iş birliği yapmak' ifadesi, ilgili üçüncü devlete 98/1 hükmüne uygun biçimde bağışıklıktan feragat etmiş gibi davranmak şeklinde okunabilir¹⁵⁸. Üçüncü bir devlet, bağlayıcı bir BMGÜK kararı ile 27/2. madde kapsamında taraf bir devletin hukuki konumuna benzer şekilde konumlandırıldığında, bu hükmün yorumu *ratione personae* bağışıklığın, 98/1. maddedeki dikey etki alanına da genişlediği sonucunu çıkarır. Yani bir feragatin bu yolla elde edildiği varsayılabilir¹⁵⁹. Böylece iki taraf devletin devlet başkanlarıyla ilgili argüman burada da canlı kalır. Oysa m.12/3 yoluyla UCM'nin yetkilenmesi halinde bu yetkisinin üçüncü devletlerin devlet başkanları üzerinde kullanılması bizi benzer bir sonuca ulaştırmaz. Bu yol engellerle doludur.

¹⁵⁷ SCHABAS / PECORELLA, "Article 13", s. 696; AKANDE, "The Legal Nature of Security Council Referrals to the ICC and Its Impact on Al Bashir's Immunities Symposium: The Arrest Warrant against the President of Sudan: Reasoning and Implications of the ICC Decision", s. 341; FOAKES, **The position of heads of state and senior officials in international law**, s. 241; TEZCAN / ERDEM / ÖNOK, **Uluslararası Ceza Hukuku**, s. 390; AKSAR, **Uluslararası Ceza Hukuku**, s. 88; ZENGİNKUZUCU, Dikran M, "Filistin Devleti'nin Başvurusu Bağlamında Uluslararası Ceza Mahkemesi'nin Yargı Yetkisi ve Birleşmiş Milletler Güvenlik Konseyi'nin Rolünün Analizi", **Uluslararası Suçlar ve Tarih**, S. 19, 2019, s. 33.

¹⁵⁸ AKANDE, "The Legal Nature of Security Council Referrals to the ICC and Its Impact on Al Bashir's Immunities Symposium: The Arrest Warrant against the President of Sudan: Reasoning and Implications of the ICC Decision", s. 341; KRESS Claus / PROST Kimberly, "Article 98", **Rome Statute of the International Criminal Court: Article-by-Article Commentary**, AMBOS Kai (Editör), Beck ; Hart ; Nomos, München, Germany : Oxford, United Kingdom ; New York, NY, USA : Baden-Baden, Germany, 2022, s. 2140.

¹⁵⁹ KRESS / PROST, "Article 98", s. 2141.

Her şeyden önce, UCM'nin *ad hoc* yetkilendirmeye sahip olduğu bu yetkinin üçüncü devletlerin devlet başkanları üzerinde kullanılabilmesinin temellendirilmesi gerekir. Böyle bir temellendirme bakımından argümanlardan biri, evrensel yargılama yetkisidir. Evrensel yargılama yetkisi ile UCM ilişkisi ise iki şekilde kurulabilir. Birincisi, UCM'nin yetkisini tanıyan devletlerin kendilerinin sahip oldukları evrensel yargılama yetkisini Mahkeme'ye delege etmeleri; ikincisi de konu yönünden yetki dahilindeki suçların yapılageliş hukukundan kaynaklanması ve bu yönüyle evrensel yargılama yetkisi kapsamına girmesinden ötürü tıpkı ulusal mahkemelerin kullanabildiği gibi UCM'nin de evrensel yargılama yetkisi kullanabilmesidir¹⁶⁰. Ancak bu temellendirmeler iki yönden yetersiz gözükmektedir. Birincisi evrensel yargılama yetkisinin temelde düzenleme yetkisinin bir parçası olmasıdır¹⁶¹. Uygulama yetkisi ise temelde ülkeseldir. Bu nedenle tutuklama ve teslim etme konularında UCM yine taraf devletlerin iş birliğine ihtiyaç duyacaktır. İkincisi ise uluslararası suçların yapılageliş kurallarını yansıttıkları, hatta *jus cogens* kural nitelikleri, kabul edilmekle birlikte bunların sınırlarının çizilmesinin çok da kolay olmamasıdır. Yani bir eylem, uluslararası bir ceza mahkemesinin statüsünde bir uluslararası suçun altında düzenlendiğinde, otomatik olarak evrensel yargılama yetkisi kapsamında değerlendirilecek midir? Bunu savunmak güçtür.

İkinci argüman ise, kişisel bağışıklığın yetkili uluslararası ceza mahkemelerinde değil yabancı devletlerin cezai yargılama yetkilerinde geçerli bir kural olduğudur. Buna göre *ratione personae* bağışıklıklar bir devletin, başka bir devletlerin egemenlik faaliyetlerine kendi ülkelerinde o devletin üst düzey temsilcisini yargılayarak müdahale etmeleri yoluyla, yetkilerini kötüye kullanmalarını ve diğer devletin egemenlik yetkilerine haksız müdahaleyi önlemeyi amaçlamaktadır. Bu temellendirmeye, *ratione personae* bağışıklığın yetkili bir uluslararası ceza mahkemesinde de geçerli olacağı savı dayanaksız kalmaktadır¹⁶². Yani iş tamamen uluslararası düzeyde gerçekleştiği ve uluslararası ceza mahkemeleri uluslararası toplumun tamamı adına hareket ettiği için, kişisel bağışıklık bu aşamada geçerli değildir. Ancak bu, taraf devletlerin ulusal yargılama yetkilerinde mevcut olan bağışıklık rejimini ortadan kaldı-

¹⁶⁰ Ayrıntılı bilgi için bkz. CORMIER, *The Jurisdiction of the International Criminal Court over Nationals of Non-States Parties*, ss. 182-94.

¹⁶¹ O'KEEFE, Roger, "Universal Jurisdiction: Clarifying the Basic Concept", *Journal of International Criminal Justice*, C. 2, S. 3, 2004, s. 745.

¹⁶² GAETA, "Does President Al Bashir Enjoy Immunity from Arrest?", ss. 320-21.

racak şekilde iş birliği yükümlülüklerini yerine getirmelerine cevaz veremeyeceği için, uluslararası yapılageliş kuralı gereği uluslararası mahkemelerin önünde kişisel bağışıklığın var olmadığı savı, Mahkeme'nin kişiyi önüne getirebilmesi adına kadarki tüm aşamalarda geçerli olacak şekilde anlaşılabilir. Zira bu konudaki uluslararası yapılageliş kuralının kapsamı da muğlaktır¹⁶³.

Uluslararası ceza mahkemeleri bir andlaşma ile kurulup devletlerin rızalarına dayanmaktadır; ancak kuruluş biçimlerinden ayrı olarak yerine getirdikleri görev tüm uluslararası toplumu ilgilendirmektedir. Dolayısıyla taraf devletlerin yargılama yetkilerini delege etmelerine karşın mahkeme bir kez kuruldu mu, yetki aldığı anda önüne gelen kişinin resmi sıfatının artık bir önemi kalmıyor gibi görünmektedir. M.98'in lafzından anlaşıldığı üzere burada Mahkeme'nin yetkisini sınırlandıran şey, taraf devletlerin uluslararası yükümlülüklerine ters düşecek nitelikteki iş birliğidir. Bu yükümlülük bir andlaşmadan kaynaklanabileceği gibi bir uluslararası yapılageliş kuralından da kaynaklanabilir. Yani uluslararası hukuk kuralından kaynaklanan bağışıklığa saygı yükümlülüğü varsa, Mahkeme teslim talebinde ısrarcı olamaz.

Burada esas olan, Mahkeme'nin yetkili olduğu suçun işlenmesidir. Zaten m.12'de de m.13'te de ilk başta ilgili suçlara gönderme yapılmaktadır. Dolayısıyla bu suçların işlenmesi halinde suçları işleyen kişi Mahkeme'nin yetkisine tabi olacaktır. M.12/3 tetiklemede ülke devletinde suç işleyen kişinin üçüncü devlet vatandaşı olması halinde de yetki, ülkesel yetkilerin bir uzantısı olarak doğmaktadır. Dikey açıdan bağışıklık meselesinde ise Mahkeme'nin kişisel bağışıklığa sahip kişi üzerinde yargı yetkisi bulunduğu kabul edilmektedir. Bu, m.27/2'nin lafzından çıkabilir. Ancak taraf devletlerin Mahkeme ile o kişi bağlamında iş birliği yapabilmesi, ulusal düzeyde istisnasız biçimde kabul edilen *ratione personae* bağışıklığa saygı yükümlülüğü ile çatışacağı için taraf devletlerin, kişinin üçüncü devlet vatandaşlığında bulunması halinde, üçüncü devletin rızasını almak yoluyla bağışıklıktan feragati elde etmeleri gerekir. Bu bakımdan yukarıda ifade ettiğimiz gibi m.27/2'nin sınırı, m.98'dir. Putin örneğinde de bu, ancak Rusya'nın Putin'in bağışıklığından feragat ede-

¹⁶³ CORMIER, *The Jurisdiction of the International Criminal Court over Nationals of Non-States Parties*, s. 94. Ancak UCM'nin bu konularda daha tutarlı davranmaya başlaması, zamanla bu muğlaklığı gidererek kuralın çerçevesini belirlemeyi sağlayabilir. Elbette UCM'nin önünde egemen devlet engeli hep olacaktır ancak bağışıklık konusunda istikrarlı ve Öktem'in ifade ettiği gibi "emsal oluşturmaya elverişli" kararlar ile kendi organizasyonel düzeyinde uyumlu bir tutum sergilemek kaydıyla bu dönüşümü sağlayacak araçlara sahiptir. ÖKTEM Emre, *Uluslararası Teamül Hukuku*, Beta, 2013, s. 38.

rek talep eden taraf devlete teslim rıza göstermesiyle mümkündür. Rusya'nın UCM'nin tutuklama kararına gösterdiği tepkiler ışığında bunun pek mümkün olmadığını, en azından şimdilik, söyleyebiliriz.

SONUÇ YERİNE: EL BEŞİR V. PUTİN

Çalışmanın başında da belirttiğimiz gibi, Putin'in UCM'deki akıbetini tahmin etmek için El Beşir davası yol gösterici niteliktedir. Bununla birlikte, bu iki davanın keskin biçimde ayrıldığı söylenebilir. Öncelikle her iki olay, tutuklama kararının verilmesi itibarıyla görevde¹⁶⁴ devlet başkanlarıyla ilgilidir ve çalışmanın tamamlandığı sırada her ikisi de halen tutuklanmamıştır. Her iki dava da Roma Statüsü'ne taraf olmayan devletlerin başkanları hakkındadır¹⁶⁵. Dolayısıyla, UCM'nin yargılama yetkisinin istisnai olarak doğması söz konusudur. Ayrıca her ikisi de taraf olmayan devletlerin durumuyla ilgili birer "ilk"tir. El Beşir ilk defa BMGÜK kararı ile tetiklenen bir yargılamanın faili iken¹⁶⁶, Putin ilk kez m.12/3 uyarınca tanınan yetki çerçevesinde UCM'nin "tutuklanacaklar" listesine eklenmiştir.

İki davanın ayrıldığı düğüm noktası da işte bu son durumdur: yargılama yetkisinin temeli. Çünkü bu iş birliği ve teslim etme konusundaki yükümlülükleri de kökten değiştirmektedir. El Beşir ile Putin davaları arasındaki bu fark, UCM açısından aslında konuyu daha da çıkmaza sokmaktadır. Çünkü, El Beşir örneğinden konunun BMGÜK tarafından havale edilmesi, dolayısıyla VII. Bölüm çerçevesinde alınmış bir karar bulunduğu, Sudan'ın El Beşir'in tutuklanması ve Mahkeme'ye teslimi konusunda BMGÜK kararı vesilesiyle yükümlülükleri olduğunu söyleyebilecek argümanlar yabana atılmayacak güçtedir. Buna rağmen El Beşir hakkındaki tutuklama kararları uygulanmamış; kararın çıkmasından sonra pek çok devlete yaptığı ziyaretlerde, tabiri caiz ise, elini kolunu sallayarak dolaşmıştır.

Putin'in davasının önünde ise taraf olmayan devletin havalesi şeklinde bir engel söz konusudur. Zaten her şeyden önce, Rusya UCM'nin yetkisine mukavemet etmektedir. UCM'nin BMGÜK kararı yokluğunda üçüncü devletlerin devlet başkanları üzerinde yargılama yetkisini kullanabilmesi pek de kolay

¹⁶⁴ Ömer El Beşir 2019'dan beri "eski devlet başkanı"dır.

¹⁶⁵ LAMONY, Stephen A., "No Two Cases are the Same", *Opinio Juris*, <http://opiniojuris.org/2023/06/12/no-two-cases-are-the-same/>, (Erişim Tarihi: 07 Kasım 2023).

¹⁶⁶ Burada Kaddafi'nin tutuklama emrini ayrı tutmak lazımdır çünkü Kaddafi hakkında çıkartılan tutuklama emri etkinliğe kavuşmadan Kaddafi'nin ölmüştür.

gözükmemektedir. Statü'ye taraf olmayan devletler bakımından Roma Statüsü kaynaklı bir yükümlülükten de -bunun bir yapılageliş kuralı olduğu ortaya koyulamadıkça- söz edilemeyeceğinden, bu devletlere Putin'in korkmadan ziyaretlerde bulunması mümkündür. Ancak Putin'in yine de temkinli davranıldığı da görülmektedir. Nitekim Putin 24-25 Ağustos'ta Güney Afrika'da yapılan BRICS¹⁶⁷ zirvesine de¹⁶⁸, Eylül'deki BMGK yıllık toplantısına da¹⁶⁹ 9-19 Eylül 2023'te yapılan G20 zirvesine de katılmamıştır¹⁷⁰. Putin'in uluslararası seyahatlerini sınırlandırmasının arkasında yatan nedenin de gittiği yerde tutuklanabilme ihtimali olması muhtemeldir.

Her ne kadar bu tutuklama kararı Putin'in yabancı devletlere, özellikle de Roma Statüsü'ne taraf devletlere gidişi konusunda daha temkinli davranmasını gerektirse de, Ömer El Beşir'in görevdeki bir devlet başkanının yargılanması çabalarını şimdiye kadar boşa çıkaran süreci dikkate alındığında Putin'i UCM önünde görebilmek için çok da büyük beklentiye girmek yerinde olur. Önceki örneklere baktığımızda (eski) bir devlet başkanının yargılanmasının olağan öncülünün, askeri ya da siyasi yenilgi ve ülke içindeki desteğin radikal bir şekilde değişimi olduğunu söylemek çok da hatalı bir yaklaşım gibi görünmemektedir. Gerçekten de Miloseviç ve Taylor'ın yargılanmak üzere teslim edilmelerine götüren süreçler, bunun örneklerini teşkil etmektedir.

UCM'nin aldığı tutuklama kararı sonrası yargılamanın yapılabilmesinin, pratikte bir hayal mi gerçek mi olduğunu önümüzdeki zaman gösterecektir ama Rusya gibi büyük bir devletin başkanının uluslararası suçlar nedeniyle yargılanması, içinde bulunduğumuz ve bugüne kadar tanıklık ettiğimiz olaylara bakıldığında, uluslararası ceza adaletinin ve ağır insan hakları ihlalleriyle girişilen mücadelenin geleceği için gerçek olamayacak kadar güzel bir hayal gibi gözükmemektedir...

¹⁶⁷ BRICS, ekonomist Jim O'Neill tarafından, 2050'de dünya ekonomisine hakim olacağını düşündüğü 4 devletin ((Brezilya, Rusya, Hindistan, Çin) isimlerinin baş harflerinden oluşan bir kısaltmadır. Güney Afrika 2010 yılında listeye eklenmiştir. "BRICS: Acronym for Brazil, Russia, India, China, and South Africa", <https://www.investopedia.com/terms/b/brics.asp>, (Erişim Tarihi: 17 Kasım 2023).

¹⁶⁸ "On August 22-24, Vladimir Putin Will Take Part in the 15th BRICS Summit", <http://en.kremlin.ru/events/president/news/72079>, (Erişim Tarihi: 13 Kasım 2023).

¹⁶⁹ "Security Council Leaders Conspicuously Absent from UN General Assembly", https://www.lemonde.fr/en/international/article/2023/09/19/security-council-leaders-conspicuously-absent-from-un-general-assembly_6137751_4.html, (Erişim Tarihi: 17 Kasım 2023).

¹⁷⁰ "G20: Putin, Hindistan Başbakanı Modi'ye Delhi'deki zirveye katılmayacağını söyledi - BBC News Türkçe", <https://www.bbc.com/turkce/articles/cg38gr200ylo>, (Erişim Tarihi: 19 Kasım 2023).

KISALTMALAR LİSTESİ

- AİHM** : Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi
bkz. : Bakınız
bs : baskı
BM : Birleşmiş Milletler
BMGK : Birleşmiş Milletler Genel Kurulu
BMGÜK : Birleşmiş Milletler Güvenlik Konseyi
C : Cilt
EYUCM : Eski Yugoslavya İçin Uluslararası Ceza Mahkemesi
ÖSD : Ön Soruşturma Dairesi
par. : Paragraf
RUCM : Ruanda İçin Uluslararası Ceza Mahkemesi
S. : sayı
s. : sayfa
ss. : sayfalar
UAD : Uluslararası Adalet Divanı
UCM : Uluslararası Ceza Mahkemesi
VAHS : Viyana Andlaşmalar Hukuku Sözleşmesi

KAYNAKÇA**Kitaplar-Kitap Bölümleri ve Makaleler**

- AKANDE, Dapo, “ICC Appeals Chamber Holds That Heads of State Have No Immunity Under Customary International Law Before International Tribunals”, **EJIL: Talk!**, <https://www.ejiltalk.org/icc-appeals-chamber-holds-that-heads-of-state-have-no-immunity-under-customary-international-law-before-international-tribunals/> (Erişim Tarihi: 17.11.2023).
- AKANDE, Dapo, “The Bashir Appeal at the ICC”, **EJIL: Talk!**, <https://www.ejiltalk.org/the-bashir-appeal-at-the-icc/> (Erişim Tarihi: 17.11.2023).
- AKANDE, Dapo, “The Immunity of Heads of States of Nonparties in the Early Years of the ICC”, **AJIL Unbound**, C. 112, 2018, ss. 172-76.
- AKANDE, Dapo, “The Jurisdiction of the International Criminal Court over Nationals of Non-Parties: Legal Basis and Limits”, **Journal of International Criminal Justice**, C. 1, S. 3, 2003, ss. 618-50.
- AKANDE, Dapo, “The Legal Nature of Security Council Referrals to the ICC and Its Impact on Al Bashir’s Immunities Symposium: The Arrest Warrant against the President of Sudan: Reasoning and Implications of the ICC Decision”, **Journal of International Criminal Justice**, C. 7, S. 2, 2009, ss. 333-52.
- AKANDE, Dapo / SOUZA DIAS, Talita DE, “Does the ICC Statute Remove Immunities of State Officials in National Proceedings? Some Observations from the Drafting History of Article 27(2) of the Rome Statute”, **EJIL: Talk!**, <https://www.ejiltalk.org/does-the-icc-statute-remove-immunities-of-state-officials-in-national-proceedings-some-observations-from-the-drafting-history-of-article-272-of-the-rome-statute/> (Erişim Tarihi: 17.11.2023).
- AKSAR, Yusuf, **Uluslararası Ceza Hukuku**, 1. bs, Seçkin Yayıncılık, 2022.
- AKSAR, Yusuf, “Uluslararası Ceza Mahkemelerinin Yargı Yetkileri Ve Ukrayna’da İşlenildiği İddia Edilen Uluslararası Suçlar Bağlamında Uluslararası Ceza Hukukunda Bireysel Cezai Sorumluluğun Tesisi”, **Uluslararası Hukuk ve İnsan Hakları Hukuku Bağlamında Rusya - Ukrayna Çatışması Sempozyumu**, ed. Mehmet Akif Poroy, M. Emre Hayyar, Legal, 2022.
- AKYÜREK, Güçlü, “Olağanüstü Afrika Daireleri ve Habre Davası”, **İnönü Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi**, C. 9, S. 2, 2018, ss. 415-40.
- ALEBEEK, Rosanne van, **The Immunity of States and Their Officials in International Criminal Law and International Human Rights Law**, 1. bs, Oxford University Press, 2008.

- BARTELS, Rogier, “Legitimacy and ICC Jurisdiction Following Security Council Referrals: Conduct on the Territory of Non-Party States and the Legality Principle”, **The Legitimacy of International Criminal Tribunals**, ed. Nobuo Hayashi, Cecilia M. Bailliet, 1. bs, Cambridge University Press, 2017, ss. 141-78.
- BOWER, Adam, “Contesting the International Criminal Court: Bashir, Kenyatta, and the Status of the Nonimpunity Norm in World Politics”, **Journal of Global Security Studies**, C. 4, S. 1, 2019, ss. 88-104.
- CASSESE, A., “On the Current Trends towards Criminal Prosecution and Punishment of Breaches of International Humanitarian Law”, **European Journal of International Law**, C. 9, S. 1, 1998, ss. 2-17.
- CORMIER, Monique, **The Jurisdiction of the International Criminal Court over Nationals of Non-States Parties**, 1. bs, Cambridge University Press, 2020.
- DE SOUZA DIAS, Talita, “The ‘Security Council Route’ to the Derogation from Personal Head of State Immunity in the Al-Bashir Case: How Explicit Must Security Council Resolutions Be?”, **EJIL: Talk!**, <https://www.ejiltalk.org/the-discussion-of-the-security-council-roots-to-the-derogation-from-personal-immunities-in-the-al-bashir-case-how-explicit-must-security-council-resolutions-be/> (Erişim Tarihi: 17.11.2023).
- DEEN-RACSMÁNY, Zsuzsanna, “The Nationality of the Offender and the Jurisdiction of the International Criminal Court”, **American Journal of International Law**, C. 95, S. 3, 2001, ss. 606-23.
- DÖNER, Ayhan / DABANLIOĞLU ALANUR, Nesrin, “Uluslararası Ceza Mahkemesi Karşısında ABD’nin Durumu ve ‘Madde 98’ Andlaşmaları”, **Erzincan Binali Yıldırım Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi**, C. XXI, S. 3-4, 2017, ss. 1-45.
- DU PLESSIS, Max, “The ICC’s Immunity Debate - The Need for Finality”, **EJIL: Talk!**, <https://www.ejiltalk.org/the-iccs-immunity-debate-the-need-for-finality/> (Erişim Tarihi: 17.11.2023).
- ERSON ASAR, Bilge, **Yabancı Devletlerdeki Yargulamalar Açısından Uluslararası Hukukta Devlet Görevlilerinin Yargı Bağımsızlığı**, 1. baskı., On İki Levha, 2016.
- FLETCHER, G. P., “The ICC -- Two Courts in One?”, **Journal of International Criminal Justice**, C. 4, S. 3, 2006, ss. 428-33.
- FOAKES, Joanne, **The position of heads of state and senior officials in international law**, Oxford University Press, 2014.
- FRULLI, Micaela, “The Question of Charles Taylor’s Immunity: Still in Search of a Balanced Application of Personal Immunities?”, **Journal of International Criminal Justice**, C. 2, 2004, ss. 1118-29.

- GAETA, P., “Does President Al Bashir Enjoy Immunity from Arrest?”, **Journal of International Criminal Justice**, C. 7, S. 2, 2009, ss. 315-32.
- GAETA, Paola, “Guest Post: The ICC Changes Its Mind on the Immunity from Arrest of President Al Bashir, But It Is Wrong Again”, **Opinio Juris**, <http://opiniojuris.org/2014/04/23/guest-post-icc-changes-mind-immunity-arrest-president-al-bashir-wrong/> (Erişim Tarihi: 17.11.2023).
- GAETA, Paola, “Official Capacity and Immunities”, **The Rome Statute of the International Criminal Court: A Commentary**, ed. Antonio Cassese, Paola Gaeta, John R. W. D. Jones, Oxford University Press, Oxford ; New York, 2002, ss. 975-1001.
- GALAND, Alexandre Skander, “A Hidden Reading of the ICC Appeals Chamber’s Judgment in the Jordan Referral Re Al-Bashir”, **EJIL: Talk!**, <https://www.ejiltalk.org/a-hidden-reading-of-the-icc-appeals-chambers-judgment-in-the-jordan-referral-re-al-bashir/> (Erişim Tarihi: 17.11.2023).
- GALAND, Alexandre Skander, “Guest Post: Is the International Criminal Court in Need of Support to Clarify the Status of Heads of States’ Immunities?”, **Opinio Juris**, <http://opiniojuris.org/2015/09/11/guest-post-is-the-international-criminal-court-in-need-of-support-to-clarify-the-status-of-heads-of-states-immunities/> (Erişim Tarihi: 17.11.2023).
- GUILFOYLE, Douglas, “Is the International Criminal Court Destined to Pick Fights with Non-State Parties?”, **EJIL: Talk!**, <https://www.ejiltalk.org/is-the-international-criminal-court-destined-to-pick-fights-with-non-state-parties/> (Erişim Tarihi: 17.11.2023).
- HALATÇI, Ülkü, “Uluslararası Ceza Mahkemesi’nin Yargı Yetkisini Kullanabilmesinin Ön Koşulları”, **Uluslararası Hukuk ve Politika**, C. 1, S. 3, 2005, ss. 57-76.
- HALL, Christopher Keith / NSEREKO, Daniel D. Ntanda / VENTURA, Manuel J., “Article 19: Challenges to the Jurisdiction of the Court or the Admissibility of a Case”, **The Rome Statute of the International Criminal Court: A Commentary**, ed. Otto Triffterer, Kai Ambos, 3. bs, C.H. Beck/Hart Publishing/Nomos, 2016, ss. 849-98.
- HAYE, Eve La, “The Jurisdiction of the International Criminal Court: Controversies over the Preconditions for Exercising its Jurisdiction”, **Netherlands International Law Review**, C. 46, S. 1, 1999, ss. 1-25.
- IYI, John-Mark, “Re-Thinking the Authority of the UN Security Council to Refer Nationals of Non-Party States to the ICC”, **Netherlands International Law Review**, C. 66, S. 3, 2019, ss. 391-417.

- KLEFFNER, Jann K., “The Impact of Complementarity on National Implementation of Substantive International Criminal Law”, **Journal of International Criminal Justice**, C. 1, S. 1, 2003, ss. 86-113.
- KREICKER, Helmut, “Immunität und IStGH, Zur Bedeutung völkerrechtlicher Exemtionen für den Internationalen Strafgerichtshof”, **Zeitschrift für Internationale Strafrechtsdogmatik**, C. 7, 2009, ss. 350-67.
- KRESS, Claus / PROST, Kimberly, “Article 98”, **Rome Statute of the International Criminal Court: Article-by-Article Commentary**, ed. Kai Ambos, Fourth edition., Beck ; Hart ; Nomos, München, Germany ; Oxford, United Kingdom ; New York, NY, USA : Baden-Baden, Germany, 2022, ss. 2117-46.
- LAMONY, Stephen A., “No Two Cases are the Same”, **Opinio Juris**, <http://opiniojuris.org/2023/06/12/no-two-cases-are-the-same/> (Erişim Tarihi: 07.11.2023).
- LENTNER, Gabriel M., **The UN Security Council and the International Criminal Court: The Referral Mechanism in Theory and Practice**, Edward Elgar Publishing, Cheltenham, UK Northampton, MA, USA, 2018.
- LIU Yunqing, “Do States Party to the International Criminal Court Statute Have the Obligation to Arrest Vladimir Putin?”, **EJIL: Talk!**, <https://www.ejiltalk.org/do-states-party-to-international-criminal-court-statute-have-the-obligation-to-arrest-vladimir-putin/> (Erişim Tarihi: 24.05.2023).
- LOKHMUTOV, Aleks, “Russia Grants Immunity for Crimes Committed in State’s Interests | Human Rights Watch”, <https://www.hrw.org/news/2023/07/24/russia-grants-immunity-crimes-committed-states-interests> (Erişim Tarihi: 17.11.2023).
- MASUMBE, Paul S., “The Travails of Prosecuting Serving Heads of State before the ICC: The Case of Omar Al Bashir and Vladimir Putin”, **E-Journal of Humanities, Arts and Social Sciences**, 2023, 1320-29.
- MCINTYRE, Gabrielle, “The impact of a lack of consistency and coherence: How key decisions of the International Criminal Court have undermined the Court’s legitimacy”, **QIL-Questions of International Law**, C. 67, 2020, ss. 25-57.
- METTRAUX, Guénaél / DUGARD, John / DU PLESSIS, Max, “Heads of State Immunities, International Crimes and President Bashir’s Visit to South Africa”, **International Criminal Law Review**, C. 18, S. 4, 2018, ss. 577-622.
- O’KEEFE, Roger, “Universal Jurisdiction: Clarifying the Basic Concept”, **Journal of International Criminal Justice**, C. 2, S. 3, 2004, ss. 735-60.
- ÖKTEM, Emre, **Uluslararası Teamül Hukuku**, Beta, 2013.
- ÖNER, Mehmet Zülfü, “The Principle of ‘Complementarity’ In International Criminal Law”, **Yeditepe Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi**, C. 18, S. 1, 2021, ss. 291-332.

- ÖNOK, Rıfat Murat, **Tarihi Perspektifiyle Uluslararası Ceza Divanı**, Turhan Kitabevi, 2003.
- PEDRETTI, Ramona, **Immunity of Heads of State and State Officials for International Crimes**, Brill Nijhoff, Leiden ; Boston, 2015.
- PILLAI, Priya, “Sudan, the International Criminal Court and Omar Al Bashir”, **Opinio Juris**, <http://opiniojuris.org/2021/08/06/sudan-the-international-criminal-court-and-omar-al-bashir/> (Erişim Tarihi: 17.11.2023).
- RONEN, Yaël, “The International Criminal Court and Nationals of Non-Party States”, **The International Criminal Court in Turbulent Times**, ed. Gerhard Werle, Andreas Zimmermann, T.M.C. Asser Press, The Hague, 2019, C. 23, ss. 83-110.
- SARKIN, Jeremy Julian, “Will the International Criminal Court (ICC) Be Able to Secure the Arrest of Vladimir Putin When He Travels?: Understanding State Cooperation Through Other ICC Non-Arrest Cases Against Malawi, Chad, Nigeria, the Democratic Republic of Congo, South Africa, Djibouti, Uganda, and Jordan”, **International Human Rights Law Review**, C. 12, S. 1, 2023, ss. 26-68.
- SCHABAS, William, **An Introduction to the International Criminal Court**, Sixth edition., Cambridge University Press, 2020.
- SCHABAS, William / PECORELLA Giulia, “Article 13”, **Rome Statute of the International Criminal Court: Article-by-Article Commentary**, ed. Kai Ambos, Fourth edition., Beck ; Hart ; Nomos, München, Germany : Oxford, United Kingdom ; New York, NY, USA : Baden-Baden, Germany, 2022, ss. 690-702.
- SULJAGIĆ, Emir, “Justice Squandered? The Trial of Slobodan Milošević”, **Prosecuting Heads of State**, ed. Ellen L. Lutz, Caitlin Reiger, 1. bs, Cambridge University Press, 2009, ss. 176-204.
- TABANLI, Figen, “Uluslararası Ceza Yargılamalarına Başlanabilmesinde Birleşmiş Milletler Güvenlik Konseyinin Rolü ve Sudan Örneği”, **Yıldırım Beyazıt Hukuk Dergisi**, S. 1, 2017, ss. 79-104.
- TEJAN-COLE, Abdul, “A Big Man in a Small Cell: Charles Taylor and the Special Court for Sierra Leone”, **Prosecuting Heads of State**, ed. Ellen L. Lutz, Caitlin Reiger, 1. bs, Cambridge University Press, 2009, ss. 205-32.
- TEZCAN, Durmuş, “Uluslararası Suçlar ve Uluslararası Ceza Divanı”, **Hukuk Kültürü 2000**, Ankara: Ankara Barosu Yayınları, 2000, C. 1, ss. 271-89.
- TEZCAN, Durmuş / ERDEM, Mustafa Ruhan / ÖNOK, Rıfat Murat, **Uluslararası Ceza Hukuku**, 6. bs, Seçkin Yayıncılık, 2021.

TLADI, Dire, "Sudan Agrees to Send Al Bashir to the ICC: What Now for the Law?", **Opinio Juris**, <http://opiniojuris.org/2020/02/12/sudan-agrees-to-send-al-bashir-to-the-icc-what-now-for-the-law/> (Erişim Tarihi: 17.11.2023).

TOKDEMİR, Sercan, "The Jurisdiction of International Criminal Court: A Critical Legal Scrutiny on the Principle of Complementarity Adopted in the Rome Statute", **Hacettepe Hukuk Fakültesi Dergisi**, C. 13, S. 1, 2023, ss. 107-28.

United Nations, **Historical Review of Developments Relating to Aggression**, United Nations, New York, 2003.

VASILIEV, Sergey, "The International Criminal Court Goes All-in: What Now?", **EJIL: Talk!**, <https://www.ejiltalk.org/the-international-criminal-court-goes-all-in-what-now/> (Erişim Tarihi: 24.05.2023).

WIRTH, Steffen, "Immunities, Related Problems, and Article 98 of the Rome Statute", **Criminal Law Forum**, C. 12, S. 4, 2001, ss. 429-58.

ZENGİNKUZUCU, Dikran M, "Filistin Devleti'nin Başvurusu Bağlamında Uluslararası Ceza Mahkemesi'nin Yargı Yetkisi ve Birleşmiş Milletler Güvenlik Konseyi'nin Rolünün Analizi", **Uluslararası Suçlar ve Tarih**, S. 19, 2019, ss. 17-48.

Uluslararası Belgeler

Office of the Prosecutor, Eighteenth Report of the Prosecutor of the International Criminal Court to the United Nations Security Council Pursuant to UNSCR 1593 (2005).

UN Security Council, Security Council resolution 1970 (2011) [on establishment of a Security Council Committee to monitor implementation of the arms embargo against the Libyan Arab Jamahiriya], S/RES/1970 (2011).

UN Security Council, Security Council Resolution on Violations of International Humanitarian Law and Human Rights Law in Darfur, Sudan, S/RES/1593.

United Nations Security Council, Resolution 827 on Establishing an International Tribunal for the Prosecution of Persons Responsible for Serious Violations of International Humanitarian Law Committed in the Territory of the Former Yugoslavia, U.N. Doc. S/RES/827.

United Nations Security Council, Resolution 955 Establishing the International Tribunal for Rwanda (with Annexed Statute), U.N. Doc. S/RES/955.

Agreement Between The United Nations and the Government of Sierra Leone on the Establishment of a Special Court For Sierra Leone, 2178 UNTS 137.

Charter of the International Military Tribunal, Annex to the Agreement for the Prosecution and Punishment of Major War Criminals of the European Axis and Establishing the Charter of the International Military Tribunal, 82 UNTS 279 (1951).

Charter of the International Military Tribunal for the Far East, Special Proclamation by the Supreme Commander for the Allied Powers on the Establishment of an International Military Tribunal for the Far East, Treaties and Other International Acts Series 1589.

Negotiated Relationship Agreement between the International Criminal Court and the United Nations, ICC-ASP/3/Res.1.

Special Proclamation by the Supreme Commander for the Allied Powers on the Establishment of an International Military Tribunal for the Far East, Treaties and Other International Acts Series 1589.

Mahkeme Kararları ve İlgili Belgeler

Afghanistan | International Criminal Court <https://www.icc-cpi.int/afghanistan> (Erişim Tarihi: 14.11.2023).

Al Bashir | International Criminal Court <https://www.icc-cpi.int/darfur/albashir> (Erişim Tarihi: 16.11.2023).

Bangladesh/Myanmar | International Criminal Court <https://www.icc-cpi.int/bangladesh-myanmar> (Erişim Tarihi: 14.11.2023).

Charles Taylor - RSCSL <https://rscsl.org/the-scsl/cases/charles-taylor/> (Erişim Tarihi: 14.11.2023).

Gbagbo and Blé Goudé | International Criminal Court <https://www.icc-cpi.int/cdi/gbagbo-goude> (Erişim Tarihi: 12.11.2023).

Georgia | International Criminal Court <https://www.icc-cpi.int/georgia> (Erişim Tarihi: 14.11.2023).

Hashim Thaçi et al. (Kosovo Specialist Chambers & Specialist Prosecutor's Office 13 Kasım 2020) <https://www.scp-ks.org/en/cases/hashim-thaci-et-al> (Erişim Tarihi: 18.11.2023).

Kenyatta | International Criminal Court <https://www.icc-cpi.int/kenya/kenyatta> (Erişim Tarihi: 14.11.2023).

Muammar Gaddafi | International Criminal Court <https://www.icc-cpi.int/defendant/muammar-gaddafi> (Erişim Tarihi: 14.11.2023).

Prosecutor v. Omar Al Bashir, Decision under article 87(7) of the Rome Statute on the non-compliance by Jordan with the request by the Court for the arrest and surrender of Omar Al-Bashir, ICC-02/05-01/09 -309-ENG (ICC, Pre-Trial Chamber II 11 Aralık 2017).

Prosecutor v. Omar Al Bashir, Decision on the Cooperation of the Democratic Republic of the Congo Regarding Omar Al Bashir's Arrest and Surrender to the Court, ICC-02/05-01/09-195 (ICC, Pre-Trial Chamber II 09 Nisan 2014).

- Prosecutor v. Omar Al Bashir, Decision on the non-compliance by the Republic of Djibouti with the request to arrest and surrender Omar Al-Bashir to the Court and referring the matter to the United Nations Security Council and the Assembly of the State Parties to the Rome Statute, ICC-02/05-01/09-266-ENG (ICC, Pre-Trial Chamber II 11 Temmuz 2016).
- Prosecutor v. Omar Al Bashir, Decision on the non-compliance by the Republic of Uganda with the request to arrest and surrender Omar Al-Bashir to the Court and referring the matter to the United Nations Security Council and the Assembly of State Parties to the Rome Statute, ICC-02/05-01/09-267-ENG (ICC, Pre-Trial Chamber II 11 Temmuz 2016).
- Prosecutor v. Omar Al Bashir, Decision Pursuant to Article 87(7) of the Rome Statute on the Failure by the Republic of Malawi to Comply with the Cooperation Requests Issued by the Court with Respect to the Arrest and Surrender of Omar Hassan Ahmad Al Bashir, ICC-02/05-01/09-139-Corr (Pre-Trial Chamber I 13 Aralık 2011).
- Prosecutor v. Omar Al Bashir, Decision pursuant to article 87(7) of the Rome Statute on the refusal of the Republic of Chad to comply with the cooperation requests issued by the Court with respect to the arrest and surrender of Omar Hassan Ahmad Al Bashir, ICC-02/05-01/09-140-tENG (ICC, Pre-Trial Chamber I 13 Aralık 2011).
- Prosecutor v. Omar Al Bashir, Decision under article 87(7) of the Rome Statute on the non-compliance by South Africa with the request by the Court for the arrest and surrender of Omar Al-Bashir, ICC-02/05-01/09 (ICC, Pre-Trial Chamber II 06 Temmuz 2017).
- Prosecutor v. Omar Hassan Ahmad Al Bashir, Decision on the Prosecution's Application for a Warrant of Arrest against Omar Hassan Ahmad Al Bashir, ICC-02/05-01/09-3 (ICC, Pre-Trial Chamber I 04 Mart 2009).
- Prosecutor v. Omar Hassan Ahmad Al Bashir, Second Decision on the Prosecution's Application for a Warrant of Arrest, 12 July 2010, ICC-02/05-01/09-94 (ICC, Pre-Trial Chamber I 12 Temmuz 2010).
- State of Palestine | International Criminal Court <https://www.icc-cpi.int/palestine> (Erişim Tarihi: 14.11.2023).
- The Prosecutor v. Omar Hassan Ahmad Al Bashir, Judgment in the Jordan Referral re Al-Bashir Appeal, ICC-02/05-01/09-397-Corr (ICC, Appeals Chamber 06 Mayıs 2019).
- The Trial of German Major War Criminals. Proceedings of the International Military Tribunal sitting at Nuremberg, Germany, Part 22 (22nd August, 1946 to 1st October, 1946) (International Military Tribunal (Nuremberg) 01 Ekim 1946).
- Ukraine | International Criminal Court, <https://www.icc-cpi.int/situations/ukraine> (Erişim Tarihi: 13.11.2023).

İnternet Kaynakları

- HENDAWI, Hamza, “Handing Sudan’s former president over to the ICC is a dangerous decision, analysts say”, <https://www.thenationalnews.com/world/africa/handing-sudan-s-former-president-over-to-the-icc-is-a-dangerous-decision-analysts-say-1.978332> (Erişim Tarihi: 23.10.2023).
- NUBA, ‘75 Trips to 22 Countries in 7 Years: An Indicted War Criminal’s Travels’ (Nuba Reports 07 March 2016), <https://nubareports.org/bashir-travels/> (Erişim Tarihi: 15.11.2023).
- ROTH, Andrew, “Russia Issues Arrest Order for British ICC Prosecutor after Putin Warrant”, <https://www.theguardian.com/law/2023/may/19/russia-arrest-order-international-criminal-court-prosecutor-karim-khan> (Erişim Tarihi: 22.05.2023).
- BRICS: Acronym for Brazil, Russia, India, China, and South Africa, <https://www.investopedia.com/terms/b/brics.asp> (Erişim Tarihi: 17.11.2023).
- Declaration of Ukraine on Expanding the Jurisdiction of ICC on an Open-Ending Basis (08 April 2015), https://www.icc-cpi.int/sites/default/files/iccdocs/other/Ukraine_Art_12-3_declaration_08092015.pdf#search=ukraine (Erişim Tarihi: 23.10.2023).
- Declaration Ukraine on the Recognition Jurisdiction (09 April 2014), <https://www.icc-cpi.int/sites/default/files/itemsDocuments/997/declarationRecognitionJurisdiction09-04-2014.pdf> (Erişim Tarihi: 23.10.2023).
- G20: Putin, Hindistan Başbakanı Modi’ye Delhi’deki zirveye katılmayacağını söyledi - BBC News Türkçe, <https://www.bbc.com/turkce/articles/cg38gr200ylo> (Erişim Tarihi: 19.11.2023).
- “ICC Drops Uhuru Kenyatta Charges for Kenya Ethnic Violence”, <https://www.bbc.com/news/world-africa-30347019> (Erişim Tarihi: 17.11.2023).
- International Criminal Court: Russia urged to withdraw arrest warrants for judges | UN News, <https://news.un.org/en/story/2023/10/1142287> (Erişim Tarihi: 07.11.2023).
- Meeting with Commissioner for Children’s Rights Maria Lvova-Belova, <http://en.kremlin.ru/events/president/news/70524> (Erişim Tarihi: 16.11.2023).
- Nazi Germany’s Last Leader: Admiral Karl Dönitz, <https://www.nationalww2museum.org/war/articles/nazi-germanys-leader-admiral-karl-donitz> (Erişim Tarihi: 16.11.2023).
- Non-cooperation | International Criminal Court, <https://asp.icc-cpi.int/non-cooperation> (Erişim Tarihi: 16.11.2023).

- On August 22-24, Vladimir Putin will take part in the 15th BRICS Summit, <http://en.kremlin.ru/events/president/news/72079> (Erişim Tarihi: 13.11.2023).
- Referral of Syria to International Criminal Court Fails as Negative Votes Prevent Security Council from Adopting Draft Resolution | UN Press, <https://press.un.org/en/2014/sc11407.doc.htm> (Erişim Tarihi: 10.11.2023).
- Russia places another ICC official on its wanted list -TASS | Reuters, <https://www.reuters.com/world/europe/russia-places-another-icc-official-its-wanted-list-tass-2023-11-07/> (Erişim Tarihi: 12.11.2023).
- “Security Council Leaders Conspicuously Absent from UN General Assembly”, https://www.lemonde.fr/en/international/article/2023/09/19/security-council-leaders-conspicuously-absent-from-un-general-assembly_6137751_4.html (Erişim Tarihi: 17.11.2023).
- Situation in Ukraine: ICC judges issue arrest warrants against Vladimir Vladimirovich Putin and Maria Alekseyevna Lvova-Belova | International Criminal Court, <https://www.icc-cpi.int/news/situation-ukraine-icc-judges-issue-arrest-warrants-against-vladimir-vladimirovich-putin-and> (Erişim Tarihi: 10.11.2023).
- Statement by Permanent Representative Vassily Nebenzia at UNSC briefing on humanitarian situation in Ukraine, https://russiaun.ru/en/news/170323_n (Erişim Tarihi: 22.10.2023).
- Statement of ICC Prosecutor, Karim A.A. Khan QC, on the Situation in Ukraine: Additional Referrals from Japan and North Macedonia; Contact portal launched for provision of information | International Criminal Court, <https://www.icc-cpi.int/news/statement-icc-prosecutor-karim-aa-khan-qc-situation-ukraine-additional-referrals-japan-and> (Erişim Tarihi: 16.11.2023).
- Statement of ICC Prosecutor, Karim A.A. Khan QC, on the Situation in Ukraine: “I have decided to proceed with opening an investigation.” | International Criminal Court, <https://www.icc-cpi.int/news/statement-icc-prosecutor-karim-aa-khan-qc-situation-ukraine-i-have-decided-proceed-opening> (Erişim Tarihi: 16.11.2023).
- Statement of ICC Prosecutor, Karim A.A. Khan QC, on the Situation in Ukraine: Receipt of Referrals from 39 States Parties and the Opening of an Investigation | International Criminal Court, <https://www.icc-cpi.int/news/statement-icc-prosecutor-karim-aa-khan-qc-situation-ukraine-receipt-referrals-39-states> (Erişim Tarihi: 16.11.2023).
- The Avalon Project : The Versailles Treaty June 28, 1919, <https://avalon.law.yale.edu/imt/partviii.asp> (Erişim Tarihi: 12.11.2023).
- The States Parties to the Rome Statute | International Criminal Court, <https://asp.icc-cpi.int/states-parties> (Erişim Tarihi: 22.10.2023).

